תנ״ך · אחרונים · מלבי״ם · מלבי״ם באור המילות · נביאים

מלבי"ם באור המילות על ירמיהו

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

ספריית אור ברסלב · or-breslev.co.il

מלבי"ם באור המילות על ירמיהו

רבי מאיר ליבוש ב"ר יחיאל מיכל [מלבי"ם] וייזר

מקור הטקסט: ספריא · רישיון: לפי המהדורה: נחלת הכלל או Creative Commons

התכנים שלפניכם נאספו, מוינו, סוננו ונערכו בעמל רב ובמסירות על ידי צוות פרויקט 'אוצריא' (otzaria.org).

לקריאה באתר, עם המפרשים והמקורות ליד כל שורה: https://or-breslev.co.il/library/מלבים-באור-המילות-על-ירמיהו/
הקובץ נוצר ב־16 בנובמבר 2026 מגרסה v38-202611160902 של הספרייה.

תוכן העניינים

פרק א 4
פרק ב 6
פרק ג 13
פרק ד 17
פרק ה 19
פרק ו 22
פרק ז 25
פרק ח 27
פרק ט 29
פרק י 32
פרק יא 34
פרק יב 35
פרק יג 36
פרק יד 39
פרק טו 41
פרק טז 43
פרק יז 44
פרק יח 45
פרק יט 46
פרק כ 46
פרק כא 48
פרק כב 49
פרק כג 50
פרק כד 52
פרק כה 53
פרק כז 55
פרק כט 55
פרק ל 56
פרק לא 58
פרק לב 61
פרק לג 62
פרק לד 63
פרק לה 64
פרק לו 64
פרק לז 64
פרק לח 65
פרק מא 66
פרק מג 66
פרק מד 66
פרק מו 67
פרק מז 68
פרק מח 68
פרק מט 71
פרק נ 73
פרק נא 75

פרק א

פסוק ה

אצרך בבטן,

תצא מרחם. בבטן, מצייר בעוד הולד בבטן האם טרם לידתו, והרחם, יציין מקום יציאת הולד בעת הלידה (כמ"ש ישעיה מ"ו ג', תהלות כ"ב י"א, שם נ"ח ד', איוב ג' י', שם ל"א ט"ו), ולכן על הבטן אמר אצרך שהוא ריקום צורת הולד אחר מ"א יום של העבור, שזה גדר פעל יצר והבדלו מן ברא עשה, שמורה הצורה המתדבקת שהוא תכונותיו הטבעיים והמוסריים המוגבלים בעת ההיא מאת יוצר הצורות, ואמר ידעתיך שהוא הדיבוק בעצם ידיעתו, כמו ואדעך בשם, שנדבקה בצורתך ההשגחה הפרטית להשלימה בתכלית ההשלמה ואצל רחם אמר תצא מרחם שהיא היציאה והלידה, ואמר הקדשתיך שמאז בא לו העזר ממרום לענין ההזמנה אל הנבואה בכח ה' ובעזרו מקדש :

פסוק ז

על כל אשר אשלחך. שלח הנקשר עם על מורה שנשלח לחברו בדבר שהוא שלא לרצונו (מ"ב י"ח כ"ז, נחמיה ו' ג'), או שליחות של הכרח, (דה"א י"ג ב'), ור"ל שהגם שיהיה שלא לרצון הנשלח אליו תלך, ובל"ז נמצא בס' זה לרוב על במקום אל :

פסוק ט

וישלח ה'

את ידו. יד ה' מציין תמיד כח הנשגב ופעולתו לטוב או לרע, היד החזקה, היד הגדולה, ובבואו אצל הנבואה יורה על שמוסר כח פעלו וגבורה עצומה אל הנביא (מ"א י"ח מ"ו) או עזר ממרום אל פעלים עצומים, או שמניעו ומוציאו ממקומו ביד חזקה (יחזקאל ג' י"ד, ל"ז א', מ' א') או לראות מחזות עצומות נפלאות (שם א' ג', ח' א') :

פסוק י

לנתוש ולנתוץ ולהאביד ולהרוס לבנות ולנטוע. פעל נתש מיוחד אל הנטיעות שעוקר הנטיעות ממקומם, ומגביל נגד פעל נתץ והרס שמיוחד אל הבנין, כי משני אלה ידבר פה, כמ"ש לבנות ולנטוע, וכן את אשר בניתי אני הורס את אשר נטעתי אני נותש (לקמן מ"ה ד'), ובניתים ולא אהרוס ונטעתים ולא אתוש (שם כ"ד ז'), והכתובים יציירו את הגוי בציור יער צומח עצים, (ישעיה י' י"ח ל"ג, זכריה י"א), ואת הממלכה ידמו לבנין (ישעיה כ"ח ט"ו תהלות קי"ח כ"ב), כי הממלכה תבנה אבן אל אבן ונגד גוים וממלכות, אמר על הגוים, לנתוש ולהאביד ולנטוע, ועל הממלכות לנתוץ ולהרוס ולבנות, וכן תמצא

לקמן (י"ח ז' ל"א כ"ח). ולהאביד מוסיף על לנתוש שהניתש נעקר ממקומו ועדן הוא במציאות, והנאבד נאבד לגמרי, וכן אמר לקמן (י"ב י"ז) נתוש ואבד וכן להרוס מוסיף על לנתוץ כי ההרס והנתיצה הם שני ענינים, הנתיצה תפול גם על אבן אחת, וההריסה הוא על כלל הבנין, ובזה מושג של הריסה כולל יותר, ולפעמים הנתיצה הוא יותר מן ההירוס אם הוא אחר ההריסה כמ"ש בחבורי התו"ה (שמיני סי' קל"ט) :

פסוק יא

מקל. יש הבדל בין מקל, מטה, משענת, המטה היה עשוי לכבוד והיה נושא אותו לפעמים לציין המדרגה, ומציין לפעמים הנשיאות, כמו מטה עז שבט למשול (יחזקאל י"ט י"ד), ואם עשוי להשען עליו הזקן וחלוש כח נקרא משענת, אם יקום ויתהלך בחוץ על משענתו, ואיש משענתו בידו מרוב ימים (זכריה ח' ד'), ואם עשוי להכאה נקרא מקל, והוא לרוב ביד הרועים להכות הבהמות, ויך את האתון במקל, ועי' לקמן (מ"ח י"ז) :

שקד, אינו שם רק פעל כמו דָּבֵק שָׁמֵח, כי לא חָמֵץ, יָבֵשׁ היה נקודים, וגם המקור יבא כן מהר ימהרנה לו לאשה, והפעל נגזר משם שקדים שהמקל התלבש בשקדים בעת החזון :

פסוק יב

שוקד. גדר פעל זה הוא המתמיד לעיין ולהביט או לשכון אצל איזה דבר בהתמדה יתירה, כמו שוא שקד שומר, לשקוד על דלתותי, ובזה משתתף עם לשון ארמי, הוה מסקיד ביה בהאי חויא והנה לפעמים יביא הרע ע"י הסתרת פנים שמסתיר פניו והרע בא מעצמו כמ"ש אסתירה פני מהם אראה מה אחריתם. ולפעמים יביא הרע בהשגחה ולמעלה מדרך הטבע, כמ"ש וישקוד ה' על הרעה ויביאה עלינו (דניאל ט':י"ד), ור"ל שוקד אני על דברי איך להוציאם אל הפועל ולעשותו דרך השגחיי, ובזה היטב לראות איך הדבור עצמו נתהפך למקל, כמ"ש צץ המטה פרח הזדון (יחזקאל ז':י') :

פסוק יג

סיר נפוח. המעלה רתיחות, שזה בא ע"י חלקי האויר המתרחבים ע"י האש ועולים למעלה ונופחים בחלקי המים, וחברו כדוד נפוח (איוב מ"א)

ופניו, נקרא הצד ששם יתנשא נפוח הרתיחות שהוא בצד האש, שהצד ההולך לפנים נקרא פניו, ובאשר פני הרתיחות בא מסבת האש שבצפון אמר **מפני צפונה** במ"ש הסבה :

פסוק טו

פתח שערי ירושלים ועל כל חומתיה. הכובשים יתחילו בערי הפרזות, אח"כ בחומות, ואח"כ בפתח השער, אבל פה יציינם כאדוני הארץ ומלכיה יושבים על כסא ההנהגה שאז תצא ההנהגה מן השער אל החומות ומשם אל ערי הפרזות :

פסוק יז

אנכי אצוך, כפילת השם עם הכינוי מורה מיעוט רק אשר אצוך אנכי בעצמי לא אשר אצוך לא אנכי, כמו ציווי המלך וחכמי העדה או נביא שידבר בשמי, הגם שאתה מצווה לשמוע להם לא תדבר כפי ציוים, כי כל זה קרה לו

אחתך מן הכפולים ופ"א הפעל בחיריק שלא להתחלף עם עתידי הדגוש מנחי העי"ן (בן מלך) :

פסוק יט

ונלחמו אליך. פעל לחם נקשר עם ב', ועם מלת עם, או את, או על, ובארתי הבדלם ביהושע (י' כ"ט), והקשור עם אל מורה שרוצה להתקרב להלחם אתו, לוחם נגדו מן הצד ע"י תחבולות להכשילו וכן לקמן ט"ו כ' :

פרק ב

פסוק ב

הלוך וקראת. מקור פעל הלך הבא לפני הפעל מורה התמדת ההליכה, ר"ל תלך ותקרא כ"פ וכן הלוך וקנית (לקמן סי' י"ג וסי' י"ט), ולקמן (ל"ד) הלוך ואמרת אל צדקיהו, ר"ל אף שלא יניחו אותך ליכנס תלך כ"פ עד שתכנס

כלולתיך, ענינו מענין כַּלָּה ומענין כליל היופי, כמו כלילת יופי, כללו יפיך, ושניהם אחד, כי היופי יקשר כלה כלולת קשוריה

במדבר בארץ לא זרועה, כי יש שני מיני מדבריות, א) ישימון וציה והם מקומות שיחדה הטבע אותם בל יתקיימו בם אנשים כמו מדבריות החול (מדבר קאבי או זאמא אשר באזיא) או מדבר המלח (המחלקת ארץ פרס לשתים, או מדבר זיריא אשר באראביען) ודומיהם, והגדולה שבהם מדבר זארא אשר באפריקא, ב] מדבר סתם (סטעפפען) אשר יחסר בהם יערות ואגמי מים, ובכל זאת היא ארץ זרועה, ר"ל שגדלים שם פירות רק שהם קטנים ורזים מאד (וזה בא מסבת מעוט האדים הלחים באויר שם מחסרון המעינות והנחלים) ושם ימצא מרעה לצאן ונקראים תמיד נאות מדבר (לקמן ט' ט', כ"ג י' ובכ"מ) ולכן כפל במדבר ומוסיף בארץ לא זרועה :

פסוק ג

ראשית תבואתה. כתוב בה"א במקום וא"ו, כמו תבואתו והכינוי מוסב על המדבר, שהוא ראשית תבואת המדבר, שמעולם לא גדל שם תבואה, וישראל הם התבואה שגדלה שם ראשונה במדבר הזה, וע"כ הם קדש כראשית התבואה.

יאשמו, כבר ביארתי באילת השחר (כלל שס"ה) שיש הבדל בין פעל אשם ובין פעל חטא, במה שאשם מציין שמכיר ענשו, או שמגיע לו עונש, ובא ברוב פעמים על עונש הנפש, ואשמה הנפש ההיא, לכן הוסיף רעה תבא אליהם בפעל, וכן ויאשם בבעל וימות (הושע י"ג א') :

פסוק ד

יעקב ישראל. כבר בארתי (ישעיה ט' ז') שכ"מ שבאו נרדפים, יורה שם יעקב על ההמון ושם ישראל על הגדולים, וכן לקמן (י' ט"ז, ל' י') :

פסוק ה

ויהבלו, ר"ל שהדבק בה' שהוא הקיום והנצחיות גם הוא נשאר קיים, כמ"ש ואתם הדבקים וכו', אבל הדבק בהבל שא"ל קיום גם הוא נעשה הבל :

פסוק ו

במדבר ערבה. התבאר (ישעיה ל"ה) שערבה, הם מקומות במדבר שגדלים שם קוצים וברקנים :

ושוחה חפירות עמוקות, כמו כי כרו שוחה (לקמן י"ח) :

וציה מקום שהחום בוער כמ"ש הבדלם ישעיה (שם)

לא עבר בה איש ולא ישב אדם שם, יש הבדל בין איש ובין אדם, ששם איש כולל כל יש ונמצא אף יתר הבע"ח, ושם אדם מיוחד אל האדם לבדו, כמ"ש בחבורי התו"ה (ויקרא סי' י') בתורה אור בארך, וע' לקמן (י' כ"ג) ור"ל שלא עבר בה שום יש ונמצא אף בהמות שדי וכדומה, וגם אינו ראוי לישוב מצד מין האדם הכולל, אף שהאדם יתחכם בתחבולותיו להפך מדבר לעיר מושב, המדבר הזה אינו ראוי לזה כלל, וכן אמרו חז"ל (ברכות דף ל"א) וכי מאחר שלא עבר היכן ישב, כל ארץ שגזר עליה אדה"ר לישוב נתישבה וכל ארץ וכו' שפי' מלת אדם ע"ש המין, כמ"ש בפי' התו"כ שם, ולקמן (סי' נ"א מ"ג) לא ישב בהן כל איש ולא עבר בהן בן אדם, שם אינו מדבר מן מין האדם, שזה לא יצויין במלת בן אדם, אמר שכל איש ונמצא הגם שיעבור דרך עראי לא ישב שם בקביעות ובן אדם לא יעבור אף דרך עראי וכן אמר (שם סי' נ' מ') לא ישב בהן איש ולא

יגור בה בן אדם, איש ונמצא לא ישב בקביעות הגם שיגור דרך עראי ובן אדם לא יגור אף דרך עראי, שהגירות גרוע מן הישיבה :

פסוק ז

ארץ הכרמל. הוא הפך המדבר, והנה הכרמל המדבר (לקמן ד' כ"ו), ושם מדבר לכרמל (ישעיה ל"ב ט"ו)

ארצי נחלתי. כ"מ שבאו נרדפים ארצי ונחלתי, או עמי ונחלתי, אצל ה', יציין בשם נחלה הקדושה שיש בו ודבוק השכינה וההשגחה התמידית והפוכו תועבה אשר יגעל נפשו בו, ובא על ע"א ואליל ומעשים מגונים אשר ירחקו את השכינה, משא"כ הטומאה לא תסיר את השכינה כמ"ש כי אני ה' השוכן אתם בתוך טומאתם, ותמצא זה (לקמן י"ב ז', ט"ז י"ח, ישעיה מ"ז מ"ו, יואל ב' י"ז, תהלות כ"ח ט', ע"ד ב', ע"ח ס"ב, ע"א, צ"ד י"ד, ק"ו מ') :

פסוק ח

תופשי התורה, התפישה היא האחיזה בכף ובא על בעלי התורה בדרך גנאי, כמו תופש חרב, תופש קשת, תופש מגל, תופש כנור ועוגב, ר"ל שהתורה להם כאומנות וכקרדום לחתוך בה

פסוק יא

גוי,

ועמי. בארתי (ישעיה א' ד') כי עם מדרגה יותר גדולה מן גוי שמציין לרוב גוי פחות ונבזה, וע' לקמן (ו' כ"ב, י' ב') :

פסוק יב

חרבו הוא עבר מהקל (כן תרגם יונתן), וחסר מלת כי, שערו כי חרבו מאד :

פסוק יג

לחצב בארות. הב' בחולם, כמו בורות ומצאנוהו בא', והוא ירד והכה את הארי בתוך הבאר (ש"ב כ"ג ב'), מבאר בית לחם (שם ט"ו), ויש הבדל בין באר ובור ובין באר, שהבור הוא ממים מכונסים, והבאר הוא ממים נובעים, כמ"ש שתה מים מבורך ונוזלים מתוך בארך (משלי ה' ט"ו), והכתוב ישמש על הבאר בפעל חפר או כרה, ועל הבור שיש בו מים בפעל חצב, כי הבור שמימיו מכונסים דרך לחצבו בקרקע קשה או באבנים בל יבלעו המים, לא כן הנובעים שחופרים באדמה רכה, ולא ישמש על הבור בפעל חפר וכרה רק בשאין בו מים :

פסוק טו

ישאגו כפירים,

נתנו קולם. הנתינת קול הוא קטן מן השאגה, נתינת קול הוא הפך הדממה, והשאגה הוא קול גדול הפך קול נמוך, ופה הוסיף שאף בנתינת קול לבד נתנו

ארצו לשמה (ויתבאר עוד לקמן כ"ב כ' כ"ה ל' יואל ד' ט"ו, עמוס א' ב', ג' ד')

נצתו מענין שריפה או חורבן ושרשו יצת :

פסוק יז

זאת תעשה לך. אמר תעשה לשון נקבה על מלת זאת, זאת היא אשר תעשה, ומפרש שכינוי הרמוז זאת, היא

עזבך את ה', העזיבה היא תעשה לך :

פסוק יט

תיסרך,

תוכיחך, התוכחה היא בדברים, ובין אנשים שוים, שמתוכח עמו ע"פ השכל ומברר לו בראיות כי דרכו לא טובה, ובא לרוב להשיבו מדרך הרע בעתיד, כמ"ש הוכח תוכיח את עמיתך (ויקרא י"ט:י"ז), והמיסר הוא בהכאה, או מן הגדול אל הקטן, ומשתתף עם פעל אסר מנחי פ"א, רק שהאוסר אוסר את הגוף, והיוסר אוסר את הנפש ומכריחה, ובא לרוב על העבר (רק אצל ה' יבוא לפעמים תוכחה באמצעות היסורים כמ"ש והוכחתיו בשבט אנשים) והתבאר אצלי בס' תהלות (ו' ב', ל"ה ב', איוב ה' י"ז, ושם ל"ט ל"ה, משלי ג' י"א, שם ט' ז', י' י"ז, י"ב א', י"ג י"ח, ט"ו ה', ושם י' ושם ל"ב, ע"ש) :

רעתך משובתיך. השובבות מציין תכונה הנפשיית אשר רוחו כים נגרש שובב הנה והנה ולא יעמוד על מצב אחד, והרעה תציין הפעולה שכבר יצאה פעולת הרע אל הפועל,

ודעי וראי כי רע ומר. שעורו ודעי כי רע, וראי כי מר, הרע יושג בכח המדע, והמרירות יושג בחוש, והראיה תפול על השגת כל החמשה חושים, כמו ראה ריח בני

פַּחְדָתִי, הנפרד פַּחְדָה בשקל אַהבה אַחוה :

פסוק כ

עולך,

מוסרותיך והוכפל לקמן (ה' ה', ל' ח')

את צועה זונה, זונה היא שם הקריאה, את זונה, את צועה, ועניני רגש ורעש פנימי מרוח זנונים הסוער בקרבה, כמ"ש בישעיה (סי' נ"א י"ד ולקמן מ"ח י"ב) :

פסוק כא

שורק. גפן בעל שריגים (ישעיה ה' ב') והוא מין גפן מובחן מסתעף לענפים, וכתב הר"י בן גאות שהוא מין הטוב מן הגפנים שלא ימצא חרצן בענבים, והפוכו הוא
סורי הגפן, שמלת סר בא גם על הקלקול, סרת טעם (משלי י"א:כ"ב), סר סבאם (הושע ד':י"ח), ותארי העי"ן יבואו לפעמים בשורק כמו שובי מלחמה, זרע אמת, כבר בארתי בס' התו"ה (קדושים סי' מ"ט וסי' נ"ט) ששם ופעל זרע כשבא באילנות בא על ההרכבה שמרכיב אילן באילן, וזרע אמת הוא אם מרכיב מין במינו, והפוכו הוא
נכריה שהורכב במין נכרי :

פסוק כב

נתר, מן עפר המנקה את הכתם ואחריו
הבורית, כמ"ש בנדה (פ"ט מ"ו) ז' סימנים מעבירים על הכתם נתר ובורית, ושם (מ"ז) העבירן שלא כסדרן לא עשה כלום, ואמר אף שתעשה כסדרן נשאר הכתם :

פסוק כג

בכרה. בא על הנבחר במינו, כמו בכור שורו (דברים ל"ג:י"ז) אף אני בכור אתנהו (תהלות פ"ט) ושם
קלה כמו על קל נרכב (ישעיהו ל':ט"ז) ודרך הרץ בקלות בל יתראה רושם מדרכו, אבל בהיות הרץ זרזיר מתנים אז יחרוץ ברגליו ורשומו ניכר, וז"ש שבכ"ז היא
משרכת דרכיה, משרכת מענין שרוך נעל, שמקשר הנעל אל הרגל, והיא תקשר הרגל אל הדרך להניח בו רושם :

פסוק כד

למוד מדבר, הי"ל למודה, וי"ל שלמוד אינו שם תואר רק שם המופשט של הלימוד, הפרא יש בו הלימוד של המדבר, ובא לימוד על ההרגל, עגלה מלומדה, למדו לשונם דבר שקר :
שאפה רוח, בליעת הרוח, כמו שאפו רוח כתנים :
תאנתה, יש הבדל בין אנה ובין קרה, קרה הוא מה שהדבר עצמו נזדמן אליו, ואנה יזמין אליו סבת הדבר, כי הקרה ה' אלהיך לפני המציא הדבר עצמו, אבל והאלהים אנה לידו, ר"ל שהמציא לידו סבת הדבר, ובכ"ז גם האנה היא מקרה מצד שהסבה היא מקריית בלתי משתלשלת מן הרגיל והמחויב ע"פ טבע הענינים ומזה כי מתאנה הוא לי (מ"ב ה'), ר"ל מבקש סבה ואמתלא להרע לי, ופה ר"ל תאנתה הסבה שגרמה לה השאיפת רוח והפראיית מי יוכל להשיבה ולשנותה שיהיה לה טבע אחר,

בחדשה, ר"ל בחדש הראשון, כמו כבש בן שנתו, ביומו תתן שכרו, ר"ל ביום הראשון :

פסוק כז

אבי,

ילדתני, הם מציירים העץ והאבן כאב מוליד ואם יולדת, ר"ל שצורת הנפש הצומחת היא אצלם כעין המשפיע על האבן שהוא דומם ומקבל וחוזר ומוליד ומשפיע,

כי פנו אלי עורף ולא פנים, יצוייר מחזיר עורף וגם פונה פנים, כמי שעומד בין המלך ושר צבאו, ופניו אל שר הצבא ומבקש ממנו שימליץ בעדו אל המלך, שהגם שאחוריו אל המלך, בכ"ז גם מגמת פניו אליו, כי עקר שאלתו הוא מן המלך, לכן אמר שהם אין מבקשים שהפסל יהי מליץ בעדם אצל ה' ולא פנו אליו כלל :

פסוק לא

המדבר. חסר ב' השימוש הבמדבר, וכן אם בארץ מאפליה, כמו חרב תאכלו, ירחצו מים וכדומה,

ומאפליה לשון אופל, וחז"ל (מדבר רבה פ"א) פי' מענין כי אפילות הנה, שהצמחים מתאחרים להתבשל שם, ויו"ד מאפליה כיו"ד של תחתיה שלישיה הבניה

והייתי לישראל, הוא כמו לולא ה' שהיה לנו, וכן לולא אלהי אבי אלהי אברהם וכו' היה לי

רדנו כמו ירדנו, ובא ע"מ נחי ע"ו רוד, כי נחי פ"ו ונע"ו יתחלפו לרוב, כמ"ש הרד"ק במכלול בארך, וכן בפעל רוד עצמו מצאנו אריד בשיחי, וירדתי על ההרים, (עמ"ש בפי' ישעיה ט"ו ג'), ויש הבדל ביניהם ירד ירידת הגוף, ורוד ירידת הנפש, לכן פה אמר רדנו בבחינת נפשותינו :

פסוק לב

עדיה קשוריה עי' ישעיה (מ"ט י"ח) :

פסוק לג

(לג-לד)

גם את הרעות,

גם בכנפיך. כמו גם את הארי גם את הדוב, ור"ל ע"י שתיטיבי דרכך, עי"ז גם את הרעות למדת וגם

דם נפשות אביונים נמצאו בך, כ"ז היה ע"י ש

תיטיבי דרכך לפי דעתך, לְמַדְתְּ פעל יוצא לשלישי, הדרכים הם מקבל הלימוד, שלמדה בה אותם את הרעות, ולמוד לשון הרגל, כמו מלמד ידי למלחמה, שהרגילה את הדרכים

את הרעות, ר"ל מנהגים רעים וזרים, וע"י לימוד הזה חשבו להיטיב הדרכים לבקש אהבה, ומלת
מצאתים מושך אחר, כי [מצאתים] על כל אלה :

פסוק לה

נשפט אותך. בא על צורת הנפעל לכונה שניה, שה' הוא הבע"ד ובא במשפט אתם לפני הב"ד, ובא אותך תמורת אתך, שזה מצוי בס' זה לרוב :

פסוק לו

מה תזלי. מבנין הקל, ושרשו אזל, והנה שבין התי"ו והזי"ן במקום פ"א הפועל, ויש הבדל בין הלך ובין אזל, שפעל אזל מציין שהדבר הלך מן המציאות בכלל, כי הלחם אזל מכלינו (ש"א ט'), כי אזלת יד (דברים ל"ב), אזלו מים מני ים (איוב י"ד), ר"ל תמו נכרתו, ר"ל שלא תלכי בדרך רק תזלי מדרך אל תהו לא דרך,
לשנות את דרכך, יש הבדל בין המשנה דרכו ובין המחליף או ממיר דרכו, המחליף בוחר דרך אחר, והמשנה ישנה דרך הקודם מבלי יחלפנו (עמ"ש לקמן נ"ב ל"ג), ר"ל אינך מחליף דרכך דרך החול בדרך הקדש רק משנהו דרך חול בעד דרך חול אחר, למשל עוזבים דרכם לאשור והולכים למצרים שהוא דרך הקודם רק בשינוי, ומה תרויחי והלא
גם ממצרים תבושי :

פסוק לז

במבטחיך. שם מבטח מורה על הדבר שהוא סבת הבטחון, למשל הבוטח להשיג עזר ע"י שר פלוני, העזר הוא הבטחון והשר הוא המבטח, ועי' לקמן (י"ז ו')
ולא תצליחי להם, פעל צלח בהפעיל הוא יוצא תמיד, ובא או על דברים הנפעלים, כמו מצליח דרכו, והצליח מרמה בידו (דניאל ח'), ואז נקשר עם את, כמו כי אז תצליח את דרכך, או חסר הנפעל, עלה והצלח (מ"א כ"ב) ר"ל את דרכך, או שהנפעל הוא איש שתחול בו ההצלחה, ואז נקשר עם למ"ד, והצליחה נא לעבדך (נחמיה א'), אלהי השמים הוא יצליח לנו (שם ב'), כי האיש הוא רק נושא ההצלחה שתחול בו בענין שהוא יצליח דרכו וה' מצליח את אשר לו, ופה שאמר ולא תצליחי להם ר"ל למבטחיך שהם עוזרים, לא תשפיע עליהם הצלחם אחר שמאס ה' בהם :

פרק ג

פסוק א

לאמר. מלה זו פירושה תמיד וכה אמר, כמו וידבר לאמר, ויצו לאמר, ולא יבא בתחלת המאמר, ומוכרח כמש"פ, ששעורו,

הלא חנוף תחנף הארץ ההיא לאמר ופעל חנוף בא ג"כ על הרוצה להצדיק א"ע בגלוי, הפך האמת ווי"ו של

ואת זנית, הוא וי"ו אבל, ומוסב על

נאם ה', ר"ל נאום ה', אבל לא כדברך, רק ואת זנית, כמו לא אדוני ועבדך באו לשבר אוכל :

פסוק ב

שפים, מקומות הגבוהים (עי' ישעיה י"ג א'),

כערבי יל"פ מענין ערב ולילה, היושב בערב במדבר שאין איש רואהו, וכן פירשתי ולא יהל שם ערבי (ישעיהו י"ג:כ') ודרכים הפך המדבר, ולהם להריעים הפך ערבי שא"ל ריע באופל, ועז"א

ותחניפי שגדר החנף שמסתיר מעשיו הרעים :

פסוק ג

רביבים. מטר רב היורד בתחילה,

ומלקוש הוא היורד בסוף וכן יורה ומלקוש :

פסוק ה

הינטור לעולם,

אם ישמר לנצח. יש הבדל בין לעולם ובין לנצח, לעולם מציין הזמן המתנענע שהוא הזמן הידוע לנו, אם המשך הזמני הכולל עד סוף ימי עולם, אם המשך הזמני המקיף את אחד מן הנמצאים כל ימי חייו, כמו ועבדו לעולם אבל לנצח מציין הזמן הנצחי הבלתי מתנענע, הזמן הבלתי ידוע לנו, זמן הרוחנים אשר לא יצדק בהם מושג הזמן רק לפי השגתנו, כמו האלהי והמלאכים והנשמה, שהם למעלה מן הזמן, כמ"ש בישעיה (סי' נ"ז ט"ז), ויש הבדל בין ינטור ובין ישמר, הנטירה בא רק על דברים הגיונים, נוטר שנאה, נוטר חמה, והשמירה בא על דברים מוחשים, וכבר בארתי (ישעיה שם) מ"ש כי לא לעולם אריב ולא לנצח אקצף, שר"ל שלפעמים השם מעניש את האדם ורב עמו בעה"ז, ואמר שזה לא יהיה לעולם כל ימי חיי הגוף, כי אח"ז ישוב ירחמהו, ולפעמים קוצף עליו ואינו מעניש בעוה"ז רק ינטור להעניש בעולם הנצחי, וגם זה לא יהיה לנצח

שמרמז על חיי הנפש, ואמר (תהלות ק"ג) לא לנצח יריב ולא לעולם יטור, ושם מדבר בשבים כי ברוב חסדיו ימחול לשבים ולא יטור בלב לעולם להשאיר להם ריב בעולם הנצחי, אבל כאן מדבר בשאינם שבים (ועי' בפסוק י"ב י"ג) ואם היה אומר פה הישמור לעולם אם ינטור לנצח, היה מאמר צודק, כי השמירה מציין דבר מוחשי, שהוא העונש שמעניש בעוה"ז שאינו שומרו לעולם, ואינו נוטר השנאה לנצח. אבל הם אמרו דעה כוזבת שהשם אינו מעניש כלל שום עונש לא בעוה"ז ולא לעוה"ב, ואמרו שגם אינו נוטר לעולם אף בלב, כי מוחל העון תיכף, וגם אינו שומר להעניש לעוה"ב, כי לא יעניש ולא יקצוף ולא יטור כלל, כי כל עושה רע טוב בעיניו או מוותר על העון, וכל האומר הקב"ה ותרן יוותרו מעיו.

ותוכל, ר"ל זאת יכלה לעשות מה שהוא נגד הטבע, והיה ראוי ותוכלי ?, אך המליץ מסב פניו, מדבר אל בני העולם בלשון נסתר, הנה ננחה ותוכל, (כמו כי שרית עם אלהים ותוכל), ר"ל נצחת, כן נצחה להחזיק ברעתה :

פסוק ו

(ו-ז)

משבה,

בגודה. השובבות היא תכונה נפשיית, שרוחו בלתי עומד על מצב א' ותכונה אחת, לכן אמר ארפא משובתיכם, (לקמן ג' כ"ב, הושע י"ד ה'), וסבת השובבות יהיה או כחות הנפש, המתעורר והמתאוה, או כח השכל והבינה שנשחתו, כמ"ש חכמתך ודעתך היא שובבתך (ישעיה מ"ז), ובכ"ז א"ל התיחסות אל זולתו, אבל הבגד והמרד והפשיעה יצורף אל זולתו, שבוגד באוהבו, באדונו, אשה בבעלה, וכדומה, ובכ"ז יכיר חטאו ואין בו השתובבות, ולכן קרא לאפרים שובבים כי תכונת רוחם הניעם לע"א, ולא בגדו כלל כי לדעתם דרכם טובה, ונתן ע"ז ג' סימנים, א] שעשו בפרהסיא, ב] שלא נחמו על מעשיהם, ג] שלא הועיל להם העונש, שכ"ז סימן השובב לא הבוגד, בָּגוֹדָה אחותה יהודה, וכן בפסוק י', והוא שם התואר ע"ש אחותה הסמוך לה, כמו בָּגוֹדָה בשוא ע"מ רחוקָה, ובפסוק א' אמר בוגֵדָה יהודה אחותה, הוא פעל בינוני ולכן נכתב אחריו שם יהודה, שהוא שם העצם :

פסוק ח

ותזני,

נאפה. מבואר אצלי (אילת השחר כלל תקכ"ח) שיש הבדל בין פעל זנה ובין פעל נאף, שמצד מעשה הבעילה עצמה, יבא פעל נאף, ומצד ההתיחדות שמזמנת עצמה לפסול

לה אשר אינו דרך קדושין, יבא פעל זנה, כי בזה זונה היא מאחרי אישה אם היא אשת איש, או מאחרי כלל האישות, שדרך האשה להנשא לא להתיחד למשכב הפקר, וע"כ אצל הזכר בא פעל נאף תמיד (אם לא במקום שנקשר עמו עבודת אלילים שבזה יבא ציור העם כאשה, מצד שמשועבד תחת רשות אלהיו כאשה לבעלה), והנה האשה הבוגדה שהיא תחת רשות בעלה עקר עונשה על הזנות וההפקר, אבל השובבה שהיא שיצאה בפרהסיא מרשות בעלה, עקר עונשה אינו על הזנות אחר שכבר היא מופקרת, רק על הניאוף והתעתועים, וז"ש

וארא כי על אדות אשר נאפה שלחתיה, שלא היה מקום לענשה בעבור הזנות, ואצל יהודה אמר

ותלך ותזן :

פסוק ט

ותחנף, כבר בארתי גדר פעל חונף שמסתיר מעשהו עד שידומה שהוא צדיק, וזה עשתה להשקיט קול זנותה :

פסוק יב

לוא אפיל פני. יש פנים של רצון, שהוא ההשגחה לטובה, והפוכה היא הסתרת פנים, ויש פנים של זעם, שהוא השגחה להעניש, שעז"א ונתתי פני באיש ההוא, ואמר בספרא פונה אני מכל עסקי ועוסק בו, ועז"א לא אפיל פני להשגיח לרעה, ואף לא אטור בלב שהיא הסתרת פנים כי ישוב להשגיח עליהם לטוב :

פסוק יד

בעלתי בכם. פעל בעל על הבעילה מקושר תמיד עם מלת את, ופה שנקשר עם ב' יכוין על הקנין, וכן לקמן (ל"א ל"ב) :

פסוק טז

ולא יעלה על לב ולא יזכרו ולא יפקדו. לפי כללי הלשון היה צ"ל בהפך לא יפקדו ולא יזכרו ולא יעלה על לב, כי הזכירה קטנה מן הפקידה, שהפקידה היא כדי לעשות איזה דבר, כמ"ש בחבורי התו"ה (אחרי סי' קמ"ח), והסדר תמיד זכרני ופקדני (לקמן ט"ו ט"ו) וא"כ בשלילה צ"ל בהפך לא יפקדו ואף לא יזכרו ?, והעלאה על לב קטנה מן הזכירה, כמ"ש ולא תזכרנה הראשונות וללא תעלינה על לב (ישעיה ס"ה י"ז), ולמה שפירשתי בא על נכון, שר"ל שלא יהיה עוד שיאמרו בפה בלא העלאה על לב, ולא שיזכרו בלי פקידה שהוא מחשבה לעשות, ולא שיפקדו בלי שיעשה בפועל :

פסוק יז
אליה. לירושלם בא הכינוי עם עצם הפעול, כמו ותראהו את הילד ובפי' תקנתי, **שרירות לבם**, מענין שור, שמורה הבטה מרחוק, ועקרו על המינות וטענות והיקשים להכחיש ולאמר שדרכו טוב ואין בו חטא :

פסוק יח
על הארץ במקום אל, ויל"פ שהוא כמו בשביל, שלא ילכו בסבת בריחתם ממה שממנו, רק בשביל הארץ :

פסוק יט
ארץ חמדה,
נחלת צבי. הצבי מובדל מן החמדה, שצבי הוא היופי מפני חוזק הדבר וקיומו, ומשתתף עם מצב ויצב, וכן עם נחלה מקושר מושג הקיום לדור דורים, וצבאות גוים מוסב לשניהם, חמדת וצבי של צבאות גוים :

פסוק כ
בגדה אשה מרעה. הבגידה מתקשר תמיד עם ב', ומוכרח לפרש שבוגדת מסבת הריע שבגד בה, כן בגדתים בי כאילו לא נתתי לכם צרכיכם :

פסוק כב
אתנו, מובדל מן באנו, שזה מורה הביאה המוחלטת, ולעומת זה אמר מלת אכן, שמורה סתירת דבר הקודם (כמ"ש ישעיה מ') שסותר מ"ש אתאנו לך כי אתאנו לשקר :

פסוק כג
מגבעות המון הרים, הגבעות קטנים מן ההרים, והם סביב ההרים (ישעיה ב', ב'), **המון הרים**, הוא קול ההד החוזר בגבעות מקול הקורא בהר :

פסוק כה
נשכבה בבשתנו,
ותכסנו כלמתנו. יש הבדל בין בושה וכלימה (כמ"ש ישעיה ל' ג'), שהבושה הוא מעצמו והכלימה הוא מאחרים (ויתבאר עוד לקמן ו' ט"ו, ח' י"ב, י"ד ג', כ' י"א, כ"ב כ"ב, ל"א י"ח, נ"א נ"א), ע"כ מצייר השכיבה עם הבושה כשוכב עם אשת חיקו שהיא כגופו, והכיסוי מן הכלימה הבאה מן החוץ :

פרק ד

פסוק ב

באמת במשפט ובצדקה, שם אמת בא גם על דברים העיונים, כמ"ש ראש דברך אמת, תורת אמת ומשפט וצדקה מובדלים, משפט בין אדם לחברו, וצדקה בין אדם למקום, והתבאר (ישעיה א' כ"ז) :

פסוק ג

ניר. הוא החורש בעומק להסיר הקוצים ועי"ז תגדל תבואה הרבה, כמ"ש רב אוכל ניר ראשים (משלי י"ג:כ"ג) :

פסוק ה

הגידו,

השמיעו, המגיד הוא בצינעה, והמשמיע הוא בפרהסיא (ישעיה מ"א כ"ו, מ"ה כ"א, מ"ח ג') וע' עוד לקמן (ה' כ', מ"ו י"ד, נ' ב')

מלאו, כמו ומלאתי את דבריך (מ"א א' י"ד) :

פסוק ו

העיזו, הבדלו מן אסף כנס ודומיהן, שנאסף למקום עוז וחזק :

פסוק ז

נסע יצא. הנסיעה קודמת אל היציאה וההליכה, שהיא עקירת המחנה ממקומה :

פסוק יא

צח. מורה על היובש, ועל הזכות ובהירות, שבעת יבשות האויר בהיר הוא בשחקים ושם רוח משותף על הרוח הנושב ועל הנבואה.

ולזרות, בא על התבואה, הנה זורה את גורן השעורים

והבר, מענין בהיר הוא בשחקים, בר, וברה, ובהיר, כמו הברו נושאי כלי ה' :

פסוק יד

אונך, און בחולם בא על הכח המתגלה, ונגזר ממנו אָוֶן על הכח שלא במשפט, ובכינוי אונך, לפעמים נגזר מן און, כחי וראשית אוני ולפעמים מן אָוֶן, וישב עליהם את אונָם (תהלות צ"ד) אלוה יצפן לבניו אונו (איוב כ"א י"ט) ומזה בא פה, כמ"ש אח"ז משמיע און מהר אפרים :

פסוק טו

מגיד,

משמיע און. ההשמעה היא ההכרזה כנ"ל (פסוק ה') כי בבית אל פרסמו יותר עבודת העגלים מבדן, שעקר העבודה להעגל היה בבית אל כמ"ש מ"א (י"ב ל"ב) :

פסוק טז

השמיעו על, כמו השמיעו על ארמנות באשדוד (עמוס ג' ט'), להכריז על גפי מרומי קרת :

פסוק יז

נוצרים,

כשומרי שדי. הנוצר הוא יותר מן השומר, וגם משתתף עם המצור, נצור מצורה (נחום ב' א') כעיר נצורה (ישעיה א')

אתי מרתה, פעל מרה נקשר לרוב עם ב', וכשנקשר עם את מורה שממרה דברו ופקודיו, שזה נקשר עם את, ולא מרו את דברו (תהלות ק"ח) כאשר מריתם פי :

פסוק יח

דרכך,

ומעלליך. הדרכים הם המנהגים, והעלילות הם הפעולות ששרשם בתכונות המוסריות ומדות האדם לטוב או לרע :

פסוק יט

מעי אוחילה. שרשו יחל, ומשתתף עם חיל, כדרך נחי פ"י ונחי עי"ן שמשתתפים (כנ"ל ב' ל"א) ויל"פ מענין יחול ותקוה, שהגם שאני רוצה ליחל את מעי ולהשקיטם בתקוה טובה, אבל

לבי הצופה ומרגיש העתיד

הומה, ואותו

לא אחריש (פעל יוצא) לא אוכל להשקיט אותו :

פסוק כא

נס קול שופר, הנס הוא לקבץ הרחוקים, ואחר הקיבוץ יתקעו בשופר לעוררם אל הנשק, כמ"ש כנשוא נס הרים תראו וכתקוע שופר תשמעו (ישעיה י"ח) וכן לקמן (נ"א כ"ז) :

פסוק כב

אויל,

סכל,

לא ידעו,

לא נבונים,

חכמים, ההבדל שביניהם, כי גדר האויל הוא המסתפק בכל דבר, וגדר הדעת שידע ידיעה ברורה כדבר הנודע בחוש או במושכל ראשון, וזה הפך האולת שהוא הספק והסכל הוא הפך הנבון, שאינו יכול להבין דבר מתוך דבר, וגדר החכם הוא בדברים שיש בהם שני דרכים במציאות טוב ורע, והם אינם יודעים להיטיב, וכ"ז התבאר באורך בפירוש ספר משלי :

פסוק כג

ואל השמים. פעל ראה נקשר תמיד עם מלת את, ופה ר"ל שלא ראה השמים עצמם מפני החשך רק ראה אליהם אל הרום :

פסוק כד

התקלקלו. מענין קלקל בחצים (יחזקאל כ"א), שמשליך החצים הנה והנה מבלי יריה למטרה, ומבואר (ישעיה ב' ב') שהגבעות קטנות מן ההרים, והם הושלכו הנה והנה :

פסוק כח

תאבל הארץ. נגד מ"ש ראיתי הארץ והנה תהו ובהו :

וקדרו השמים. נגד מ"ש ואל השמים ואין אורם :

זמתי. שרשו זמם, ועקרו על המעמיק מחשבות, ואם הוא על חברו, הוא תמיד להרע לו ועשיתם לו כאשר זמם לעשות לאחיו :

פסוק כט

פרש. לדעת המפרשים הוא שם המין ר"ל פרשים וכן

כל העיר, כל הערים, ולפירושי הוא כפשוטו פרש אחד, וכן כל העיר ירושלים :

בעבים יערות עבים כמו צלעות הבית והעובים :

כפים. סלעים גבוהים וכפופים וחברו חורי עפר וכיפים (איוב ל':ו') ומשתתף עם כפף :

פרק ה

פסוק א

בחוצות,

ברחובותיה. החוץ הוא אחורי הבתים, ורחוב הוא מקום השוק רחב ששם הרבים מתאספים, כמ"ש ישעיה (ט"ו ג') :

וראו ודעו. הסדר תמיד ודעו וראו שהראיה מוסיף על הידיעה (ש"א י"ב י"ז, י"ד מ', כ"ד י"א, כ"ה י"ז ש"ב כ"ד י"ג, מ"א כ' ז' וכ"ב, מ"ב ה' ז'. ירמיה ב' י"ט) ופה הכונה בהפך ראו ועכ"פ ודעו עפ"י הודעת אחרים. ומוסיף ובקשו, ובשמואל א' (כ"ג) ודעו וראו את מקומו

וכו' וראו ודעו מכל המחבאים, שתחלה צוה שלא די הודעת אחרים רק יראו בעיניהם, ואז מן הראיה ידעו עפ"י השכל מכל המחבאים וכו' :

משפט,

אמונה. משפט בין אדם לחברו ואמונה בין אדם למקום, בכ"מ, כמ"ש בישעיה (א' כ"א) :

פסוק ד

דרך ה'

משפט אלהיהם, כבר כללתי שכל מקום שמזכיר שם הויה ידבר על ההנהגה הכללית, וכ"מ שמזכיר שם אלהים בכינוי אל ישראל מדבר מן ההשגחה הפרטית המיוחדת לישראל, וע"כ על דרך ה' הכללי אמר דרך ה', ועל משפטיו שהם מצד השגחתו המיוחדת לישראל כמ"ש רק אתכם ידעתי וכו' ע"כ אפקד עליכם וכו' אמר אלהיהם :

פסוק ו

זאב ערבות. מענין ערבה ומדבר, או מענין ערב שהזאבים יפולו בעיר בלילה,

ישדדם, מבנין פועל הכבד הדומה למרובע מן ישודד מצבותם (בן מלך)

רבו פשעיהם,

עצמו משובותיהם. הפשעים הם המרדים במעשה אמר רבו בכמות השובבות הוא ענין נפשיי, שרוחו שובב (כנ"ל ב' י"ט, ג' ו') אמר עצמו באיכות :

פסוק ז

אי. כמו אי הבל אחיך, איה הזכות :

פסוק ח

מיוזנים משכים, מענין זיון (כי נחי פ"י ונחי ע"ו משתתפים), בהשכמה הם מיוזנים בקישוי אבר, י"מ מענין מזון וי"מ משכים כמו מאשכים מן מרוח אשך, מיוזנים בביצי ההולדה המרבים התאוה,

ויצהלו בא על קול הסוס :

פסוק י

בשרותיה. בשורות הכרם, כמו בין שורותם יצהירו (איוב כ"ד י"א) ונטישות הם ענפי הגפן המתפשטים ברוחב בין שורות הכרם (ישעיה י"ח ה') :

פסוק טו

לא תדע לשונו ולא תשמע מה ידבר. כמו בלעגי שפה ובלשון אחרת ידבר אל העם הזה (ישעיהו כ"ח:י"א), לא תדע לשונו הוא לשון אחרת, ולא תשמע מה ידבר, הוא לעגי שפה, שהמבטא שלו משונה עד שגם היודע הלשון לא יבין דבריו :

פסוק יז
יאכלו בניך. נעלם מלת אשר, אשר יאכלו בניך :

פסוק יט
תחת מה. מלת תחת הנרדף עם מלת יען מורה שהיו התשלומין מדה כנגד מדה, עין תחת עין, זאת להם תחת גאונם, תחת אשר לא עבדת את ה' אלהיך בשמחה :

פסוק כ
הגידו בבית יעקב והשמיעוה ביהודה. ההגדה הוא המגיד דבר חדש, וההשמעה הוא הפרסום (כנ"ל ד' ה'), ובית יעקב הם ההמון מעשרת השבטים, שאין יודעים זאת, להם יגידו, ובית יהודה, שהם יודעים זאת, ישמיע ויפרסם ברבים :

פסוק כב
האותי לא תיראו. כבר התבאר אצלי (התו"ה קדושים סי' ד') שיש הבדל בין ירא את ה' ובין ירא מה', שירא את מורה על יראת הרוממות ע"ש, והחילה מפניו, מורה יראת העונש :

פסוק כג
לב סורר. הלב יציין כח הממשלה אשר בנפש וגם הכח המתעורר אשר ינהיג כל כחות הנפש לטוב או לרע, והתבאר בפרטות בפי' ספר משלי :

פסוק כד
נירא את ה'
אלהינו. מבואר אצלנו בכ"מ ששם אלהים הבא בכינוי מורה על ההשגחה הפרטית להשכיר או להעניש :
שבועות. מענין מלא שבוע זאת :
ישמר. שלא ירד הגשם אז (כמ"ש הלא קציר חטים היום אקרא אל ה' ויתן קולות ומטר) שלא ירד מטר בימי הקציר :

פסוק כה
עונותיכם וחטאתיכם. הבדלם מבואר בכ"מ, שהעון מזיד או בסבת עוות השכל, והחטא שוגג או בסבת התאוה :
הטו אלה. הוא בקום ועשה, מנעו הטוב הוא בשב ואל תעשה כפי חומר החטא כן העונש :

פסוק כו
ישר. מענין הבטה מרחוק כמו שור שחקים (איוב ל"ה) :

כשך. כמו כשוך חמת המלך והוא פעל עבר מן הכפולים כמו יען רך לבבך, וחם השמש:

יקושים. הם הנוקשים ונלכדים ברשת:

כלוב. סל שמשימין שם ציד העופות:

פסוק כח

עשתו מענין עשת שן ויל"פ מלשון עשתות שאנן (איוב י"ב), **עשתונות ומחשבות**. ר"ל שחשבו דברי רע גם עברו עליו ועשאוהו בפועל:

ויצליחו. כי דין לא דנו:

פרק ו

פסוק א

העיזו. למקום עז ובטוח:

בית הכרם. שם מקום בגבול יהודה (נחמיה ג' י"ד) וכן נדה (דף י"ט) מבקעת בית כרם:

פסוק ב

הנוה. בא תמיד על נאות צאן, מן הנוה מאחרי הצאן (ש"ב ז' ח') נות רועים מרביצים צאן (לקמן ל"ג י"ב) ובא פה ע"מ נקבה וי"ל שהוא תואר השוכנת בנוה, והנה ירושלים היתה נחלקת לשתים, חלק א' הרים שפלים ועמק וזה קורא נוה, וחלק ב' הר המוריה ומצודת ציון שם ישבו השרים והעשירים וזה קורא מעונגה, וכל זה לכדו האויבים אח"כ כמ"ש (לקמן כ"א י"ג) יושבת העמק צור המישור:

דמיתי. מענין דמיון, ובא עומד במקום יוצא ויל"פ שכן תאמר בת ציון אני דמיתי כנוה, ר"ל חשבתי כן, והוא עומד:

פסוק ג

את ידו. את מקומו, כמו ויד תהיה לך (דברים כ"ג:י"ג), על יד היאור (שמות ב' ה'):

פסוק ד

קדשו הזמנת המלחמה, כמו קדשו עליה גוים (לקמן נ"א):

פסוק ו

עצה. שם המין והקיבוץ, כמו והדגה אשר ביאור ר"ל כלל העצים:

סוללה. ת"י מלייתא, שופכים תל עפר סביב לחומה להלחם משם, כמו ויצבר עפר וילכדה (חבקוק א':י'):

הפקד. זכירת העון ר"ל העיר עצמה מזכרת העונות שנעשו בה,

פסוק ז
כהקיר. מענין מקור מים, ומלת הקרה נמשך לשנים :
ביר מן באר לא מן בור, כי בור זכר ובאר וביר נקבה, והבאר לו מקור מים לא כן הבור (כנ"ל ב' י"ג) :

פסוק ח
תקע נפשי ממך. שרשו יקע, ובא על הסרת הדבר ממקום דבוקו, ותקע כף ירך יעקב, והומלץ פה על הסרת דבקת הנפש לאהבה אל השנאה, כמו ותקע נפשי מעליה (יחזקאל כ"ג:י"ח) :

פסוק ט
עולל יעוללו... כבוצר. הבוצר הוא בתחלה, והמעולל הוא אחר הבצירה שלוקט העוללות :
וסלסלות מענין סל ור"ל סלים הרבה קטנים (לכן בא בכפל פ' ולמ"ד הפעל) ובמשקל נקבה, ר"ל אחר שיהיו העוללות בסלים ישיב ידו עליהם כבוצר בתחלה :

פסוק י
אדברה ואעידה, הדבור יהיה מצד הערת השכל, וההעדאה (הוא לשון התראה כמו רד העד בעם) יתרה בפחד העונשים וכן ואדברה באזניהם ואעידה בם את השמים (דברים ל"א:כ"ח) ועי' תהלות (נ' ז') :

פסוק יא
שפוך. ציוי, ה' משיב לו, שפוך את החמה על עולל יחיד, וגם על סוד וקבוץ בחורים רבים :
מלא ימים. הוא יותר מן זקן, שנמלאו ימיו למות כמ"ש וזקן אשר לא ימלא את ימיו (ישעיהו ס"ה:כ') :

פסוק יג
מנביא ועד כהן, כמ"ש הנביאים וכו' והכהנים וכו' (למעלה ה' ל"א) :

פסוק יד
על נקלה. ברפואה קלה, ויל"פ מלת על מענין רפואה כמו רפואת תעלה :

פסוק טו
הובישו. הפעיל עומד ובא על רוב הבושה, ר"ל היה ראוי שירבה בשתם והם גם בושה קטנה לא יבושו וכבר בארנו (למעלה ג' כ"ה) ההבדל בין בושה וכלימה הבושה בא מעצמו, והכלימה היא מאחרים, עז"א גם הכלים, אם מכלימים אותם, לא ידעו :

פסוק טז

דרכים, נתיבות. דרך הוא דרך הרבים, ונתיבות הם של יחידים, דרך הרבים כבושה לכל, עז"א וראו, והנתיבות אין ידועים לכל אמר ישאלו ר"ל עקרי התורה ושרשיה יודעים הכל ופרטיה ענפיה ישאלו למורים ואמר עמדו וראו על ידיעת השכל, ועכ"פ ושאלו עפ"י הקבלה :

פסוק יז

והקימתי צופים הוא הנבואה :

צופים. בעת המלחמה לראות אם בא האויב ולתקוע בשופר (כמ"ש ביחזקאל ל"ג) :

פסוק יח

ודעי עדה. ההתראה, כמו והיתה בכם לעדה, מלת עדה נמשך לשתים את אשר (העידותי) בם, והעדים הם הצופים הנז', או מוסב עמ"ש שמעי הארץ כי העיד בם את השמים ואת הארץ. והארץ היא עדה בם, ויהיה עדה כדמות פעל לנקבה, את אשר (עדה) בם, ומפרש מי תעיד שמעי הארץ :

פסוק יט

על דברי. מלת על ישמש כטעם בעבור שדברי לא הקשיבו, כמו על אשר עזבו את ברית ה' (דברים כ"ט:כ"ד), או בא במקום אל, ור"ל אל דברי ואל תורתי :

פסוק כ

לא לרצון, לא ערבו. העולה בא לרצות על מחשבה רעה, ועל עשה ועל לאו הניתק לעשה, אמר עולותיכם לא לרצון, והזבחים אינם לרצות, אמר לא ערבו לי :

פסוק כב

עם, גוי. מבואר אצלי (ישעיה א' ד') כי עם חשוב יותר מן גוי, וע"כ קורא כשדים בשם עם לחשיבותם, והבאים לעזרתם בשם גוי :

ויעור. נפעל שע"י העם יתעורר גוי גדול, ויהיו מירכתי ארץ לא מצפון לבד, כי העוזרים היו מכל רוחות העולם :

פסוק כג

ערוך כאיש. מוסב על הסוסים, כאילו הסוסים יבינו תכסיסי מלחמה כאנשים :

פסוק כה

מגור. **גור**. מנע"ו בא על הפחד ועל האסיפה, וגרה מנל"ה בא על התגרות מלחמה, והבא על הפחד אינו מציין היראה רק מה שמתכנס אל עצמו בסבת היראה להסתתר, ואמרו

חז"ל לא תגורו מפני איש, אל תכניסו דבריכם מפני איש, וכן גור הבא על האסיפה גדרו שמתאסף סביב אויבו עד שהוא מקיף אותו סביב, וזה מגור מסביב :

פסוק כז

בחון, מבצר. שם בחון בא על בחינה ונסיון, ועל מבצר או חוזק, כמו עופל ובחן (ישעיהו ל"ב:י"ד), מבצר מנוסה ונבחן שלא יוכל לכבשו ובא פה במליצה תאומית, נתתיך בחון מבצר, ר"ל מבצר בחון ומנוסה בתקפו, וגם מאתך יצא בחינה אל העם ובחנת את דרכם :

פסוק כח

סרי סוררים. ר"ל סוררים היותר גדולים כפירוש המפרש, ולפירושי ר"ל שעושים א"ע כאילו הם סרים מדרכי הסוררים כי הם הולכי רכיל זה על זה, אבל באמת כולם משחיתים המה, כמ"ש בפי' :

פסוק כט

צרף. מה שמתיכין הכסף להסיר ממנו הסיגים, כמו ואצרף כבר סיגיך :

פרק ז

פסוק ג

דרכיכם ומעלליכם. הבדלם בארתי למעלה (ד' י"ח) :

פסוק ד

המה. מוסב על הדרכים, הדרכים והמעללים הטובים הם היכל ה' :

פסוק ו

לא תעשקו ודם נקי וכו' דרך המליצה לדבר בדרך לא זו אף זו ולא בהפך, ואיך אחר שצוה שיעשו משפט וצדקה, צוה על עשק ורציחה ? אולם כבר בארתי באילת השחר (כלל ר"א) שלפעמים הפך הסדר לפי הסבות ומסובביהן, כמו לא תגנבו (ועי"כ) לא תכחשו. וכן ביהושע (כ"ג) לבלתי בא בגוים (ועי"כ) בשם אלהיהם לא תזכירו (ועי"כ) ולא תשבעו וכו', ועל כונה זו בא פה, וכן לקמן (כ"ב ג') :

פסוק יג

ואדבר, ואקרא, תחלה דברתי מקרוב ואחר שלא שמעתם ונתרחקתי מכם עדן קראתי מרחוק וכן לקמן (ל"ה י"ז) ובישעיה (ס"ה י"ב, ס"ו ד') אמר בהפך קראתי דברתי, כי אז לא התרחקה שכינה מצייר שקרא תחלה מרחוק ואח"כ התקרב ודבר מקרוב :

פסוק טז

ואל תפגע בי. גדר הפגיעה אם יתפלל בעד עצמו מורה שמרבה תפלה עד שלא יוכל להשיב פניו ריקם מפני ריבוי בקשתו, ואם מתפלל בעד חברו, היינו שיעשה לו כזכות המבקש אף שאין חברו ראוי לכך :

אינני שומע אותך. שמע שאחריו את מורה שמיעת הקול לבד, ר"ל שאאטום אזני בל אשמע קולך כלל וכ"ש שלא אעשה בקשתך :

פסוק יח

כונים. צורה מכוונת למלכת השמים שהוא השמש, שקראוהו מלך בשמים, שמולך על כל הכוכבים ומנהיג אותם, ואליו היה עבודת המולך, והיה אצלם מולך זכר ומלכת נקבה, ועז"א (בעמוס ה') את סוכות מלככם ואת כיון צלמיכם, ולקמן (מ"ד י"ח) עשינו לה כונים להעציבה וי"מ מענין מלאכה או מלאך ושליחות ע"ש עבודתה ושליחותה בהנהגת השפלים, ואל"פ עי"ן הפעל נפל מן היסוד, כמו אם לא שריתך לטוב (לקמן ט"ו י"א), יתן ה' את שלתך (ש"א א') :

פסוק כא

ספו. למפרשים שרשו יסף, כמו ספו שנה על שנה (ישעיה כ"ט) ולפ"ז י"ל זבחיכם זבחי חול, וי"ל ששרשו ספה, כמו וספו בתים רבים (עמוס ג'), ר"ל כלו והכריתו את העולות עם הזבחים, ומלת על כטעם עם, כמו ויבואו האנשים על הנשים :

פסוק כב

כי לא דברתי את אבותיכם ולא צויתים כי אם את הדבר הזה צויתי אותם. לפירוש המפ' יקשה מאד איך אמר שלא דבר ולא צוה על דברי עולה, והלא כל ספר ויקרא מלא מהלכות הקרבנות ומדיניהם, וע"כ מוכרח לפרש כמש"פ שר"ל לא דברתי כי אם את הדבר הזה, רק דבר זה היה עקר הדבור שישמעו בקולי אולם מלת צויתי אותם נראה כמיותר לפ"ז, כי כבר כללתי באילת השחר (כלל רכ"ט) שכ"מ שבא להטיל תנאי בשלילה הקודמת (שיציינו במלת כי אם) אין דרך להזכיר את הפעל שנית, אם לא לצורך דרוש. אולם הדבר נכון מאד, בשתדע ההבדל בין דבור ובין ציוי, שהדבור יבא גם על דבר הרשות, והציוי בא על דבר חובה, שהמצוה מכריח לעשות פקודתו, ובקרבנות יש דבורים וציויים, כי קרבנות נדבה דבר ולא צוה כמ"ש אדם כי יקריב כשרוצה להקריב, וקרבנות חובה צוה, כמ"ש צו את ב"י זאת תורת העולה, צו וכו' את קרבני לחמי. אמנם הגם שבדבור הבאת הקרבנות יש דבור וציוי בתכליות של הקרבנות שהוא שישמעו בקול ה' לא יצדק דבור של רשות רק ציוי של חובה וז"ש הגם שדברתי וגם צויתי על

דברי עולה וזבח, דברתי על קרבנות נדבה, וצויתי על קרבנות חובה, בכ"ז בשתיהם היה רק ציוי שישמעו בקולי ועז"א צויתי אותם כי השמיעה בקול ה' הוא ציוי וחובה :

פסוק כז

ודברת, **וקראת**, (כנ"ל פסוק י"ג) :

פסוק כט

גזי נזרך. פירשו המפרשים שער הראש, ובא המליצה מן הנזיר שגוזז שערו עת טמא ראש נזרו, והנמשל כי האמונה הוא נזר הקדש על ראש ישראל ואם אבדה האמונה הורד עדיך מעליך :

פרק ח

פסוק ב

עבדום, **השתחוו להם**. מצאנו במקומות רבות סדר, עבודה ואח"כ השתחויה, ובכ"מ מקדים השתחויה לעבודה ואחרי הדיוק, בעבודת השמש וצבא מעלה מקדים השתחויה ואח"כ עבודה, כי בקל יותר להשתחוות להם ממעלתם ועבודה הוא רבותא יותר, ובעובד דברים השפלים ההשתחויה הוא רבותא יותר ויקדים עבודה להשתחויה, ובשלילה יתפוס בהפך בכ"א, ופה שמדבר מצבא השמים, בהכרח ילך מן החמור אל הקל אשר אהבום, ואף אשר עבדום מיראה שהיא קלה מאהבה, ואף אשר דרשום כדרוש אוב וידעוני, או כמו לדרוש בבעל זבוב, אף אשר רק הלכו אחריהם, ואף אשר רק השתחוו לחלק להם כבוד :

פסוק ה

שובבה. (מרובע מנחי העי"ן) מענין תשובה, כמו לשובב יעקב אליו, וכן **משובה** מענין שובה, כמו ועמי תלואים למשובתי, ור"ל ששבים לנצח וי"ל שובבה פעל יוצא ומוסב על ירושלים, ירושלים היא תשובב את העם תשובה נצחת, ר"ל שמן ירושלים תצא חנופה אל כל העם שישובו תשובה של רמאות, לכן בא לשון נקבה על ירושלים והעם הוא המקבל הפעולה :

פסוק ו

הקשבתי ואשמע. השמיעה הוא אחר ההקשבה ובא ג"כ על ההבנה :

לא כן. לא נכון כמו כן בנות צלפחד דוברות :

פסוק ז

ידעה מועדיה, שמרו את עת באנה. מבואר אצלי שיש הבדל בין עת ובין מועד עת, מציין עת הטבעי, ומועד מציין הזמן ההסכמי או הדתיי המיועד ונזמן לאיזה דבר, והתור וסיס ועגור שהם עופות נוסעים ישובו תמיד בזמן הטבעי בר"ח ניסן, הגם שעדיין מיועד להיות עת קר, ועז"א ששמרו עת בואנה ולא ישנוה. אבל החסידה תאחר או תקדים העת, כי תדע המועד שאם האביב מתאחר ועתיד להיות קור תתאחר מלשוב ואם יקדים האביב תקדים לשוב כנודע, ולזה צריך ידיעה כמ"ש ידעה מועדיה. וכן במשפטי ה' יש עת קבוע, וגם יש מועד, שלפעמים יקדים המשפט קודם הזמן אם תתמלא הסאה, והם לא לבד שלא ידעו המועד, לא ישמרו גם העת לשוב לפני בוא יום המוגבל לרעה :

פסוק ח

סופרים. יש הבדל בין כותב ובין סופר, הכותב יהיה על כל דבר, וכתבתם על מזוזת, כתבם על לוח, וכתבת על האבנים והסופר כותב בספרים, ולא תמצא שם תואר כותב בשום מקום :

פסוק ט

הובישו. ההפעיל מורה הבושה היתרה וחתת הוא השפלת הנפש, ובא כ"פ אחר בושה :

פסוק יג

אסף אסיפם. הראשון שרשו אסף מענין אסיפה וקיבוץ והשני מנע"ו סוף וקץ ובא לשון נופל על הלשון :

יעברום. יעברו אותם, כמו כי עברתי את פי ה' ויל"פ שר"ל שאתן ענבים ותאנים להאומות שיעברום מארצם לגולה, או ר"ל אחר שאין להם מה לאכול אתן להם אומות שיעברום מארצם לארץ אחרת :

פסוק יד

ונדמה. מענין שתיקה, וכן הדימני, ושורש דום, דמם, משתתפים במובנם כנודע, ומלת ונדמה י"מ נפעל משורש דמם, וי"מ שהוא מן הקל, ממשקל ישום וישרוק :

פסוק טו

קוה. מקור, ראוי לקוות :

ומרפה. כמו מרפא :

פסוק טז

מצהלות. נופל על קול האבירים סוסים החזקים המזוינים לתשמיש וכן ותצהלי כאבירים (לקמן נ') :

פסוק יז
צפעונים. בא פה תואר לנחשים :

פסוק יח
מבליגיתי. שם, משקלו מַבְלִיגִית, בפלס מַרְבִית, שראוי מַרְבִיִית, ולמדבר בעדו מבליגיתי (ר"מ קמחי) :
מבליג. מענין חיזוק, והבדלו מן מתחזק מתאמץ, שעקרו בא על התחזקות כחות החיים, אעזבה פני ואבליגה (איוב ט' כ"ז), השע ממני ואבליגה (תהלות ל"ג י"ג), ומ"ש המבליג שוד על עז (עמוס ה' ט') בא בדרך מליצה כאילו העיר הוא גוף פרטי שיתגברו בו כחות המתפעלים על הפועלים בעת החולי והמות :

פסוק יט
שועת. גדרו שצועק לישועה :

פסוק כ
קציר, קיץ. הקיץ הוא אחר הקציר, וכלה הוא יותר מן עבר, שכלה לגמרי, ובזה מוסיף והולך במליצתו :
השברתי. השבר יצוייר גם בחלק מן הדבר שבר יד או רגל והקדירה תופס בכל העצם, שנשחר ונכהה מראיתו, ומוסיף
שמה החזיקתני, שהוא השממה לגמרי :

פסוק כב
ארוכת. מענין רפואה (ע"ל ל' י"ז) :

פרק ט

פסוק א
יתנני. יתן אותי, (ולדעת מפ' היל"ל מי יתן לי) ? :
עצרת. בא תמיד על הנעצר להתפלל ולעבוד עצרת לה'. קראו עצרה לבעל :

פסוק ב
לשונם. מבואר אצלי ההבדל בין שפה ולשון, שהלשון מצייר הדבור התבוניי בראיות ומופתים כמ"ש בכ"מ :

פסוק ג
עקוב יעקב. מענין מרמה, וענינו שמסבב אותו במעגלים סבוכים לרמאות (ולקח מליצתו מן האח שאמר עליו הכי קרא שמו יעקב ויעקבני) :

פסוק ה

שבתך בתוך מרמה, מרמה ותוך הם שמות נרדפים כמ"ש אלה פיהו מלא ומרמות ותוך והבדלם שהתוך הוא ענין רימוי בדבר שי"ל שתי פנים, דבורים בעלי שני פרושים, שבזה ירמה את השומע, והתוך שוכן תמיד תוך המרמה, כי המרמה הוא הדבור החיצוני שבו יתלבש התוך שהוא הפנים הצפונים בדבורו, וממליץ שאצלם המרמה יושב תוך התוך, וירמה א"ע במצפוני לב :

פסוק ו

צורפם ובחנתים. הצירוף היא ההתכה באש להסיר הסיגים והבחינה הוא שמנסה אותו אם יש בו סיג, והבחינה קודם הצירוף, שאחר שבחן וראה שיש בו סיג אז מצרפו, כמ"ש כי בחנתנו אלהים צרפתנו כצרף כסף (תהלות ס"ו י'), וכן בחנני ה' ונסני צרפה כליותי (שם כ"ו ב'). והבחינה הבא אחר הצירוף הוא אם א"י אם נצרף כראוי בוחן שנית, ואם מוצא סיג צורף שנית :

פסוק ז

חץ שחוט. משוך, כמו זהב שחוט,

מרמה דבר, למפרשים הי"ל דברה כי הלשון נקבה תמיד או מרמה דברו ויסב על העם, ולדעתי המרמה הוא העצם המדבר :

פסוק ט

נאות מדבר. הנוה הוא מקום מרעה צאן לקחתיך מן הנוה מאחרי הצאן :

נצתו. שרשו יצת ורובו בא על הכליון שנעשה ע"י האש, ומזה הושאל על כליון של חורבן ושממה :

פסוק יד

מאכילם את העם הזה. בא הכינוי עם הפעול, כמו ותראהו את הילד, וי"ל שר"ל שיאכיל אותם בעצמם לא את בניהם כי בהרבה פעמים תמשך יעוד הנביאים לדורות הבאים, כמ"ש כי לימים רבים ולעתים רחוקות הוא נבא :

פסוק טז

וקראו למקוננות, ואל החכמות שלחו, המקוננות נמצאות בכל עיר ועיר וא"צ רק קריאה, והחכמות הן מועטות במדינה שלחו, לקרותן מרחוק, וע"ז כפל מלת ותבואנה כי המקוננות תבואנה תחלה בהיותן קרוב :

פסוק יז
עינינו, **ועפעפינו**. העפעף בו סוגרים את העין מראות, כמו התעיף עיניך בו (משלי כ"ג:ה'), ועמ"ש (תהלות י"א ד', משלי ד' כ"ה) :

פסוק יח
השליכו. מוסב על האויבים וכבר בארתי (התו"ה ויקרא סימן פ"ו) שפעל שלך הוא מרחוק :

פסוק יט
שמענה דבר ה',
ותקח אזנכם דבר פיו. כבר בארתי באילת השחר (כלל י"ג) כי בפעלים המיוחדים לאבר מיוחד כשיזכיר את האבר שבו יעשה הפעל הוא לכונה מיוחדת והוסיף דבר פיו, שלא לבד שתשמעו דבר ה' ע"י נביא רק תשמעו מפי ה' בעצמו, ולא ע"י אחרים רק תקח אזנכם בעצמו בבלי אמצעי :
בנותיכם נהי ואשה רעותה קינה. הנשים הנשואות מדברות הקינה, והבנות הקטנות עונות נהי, שנהי הוא מה שאומרות הוי הוי, כמ"ש בכל רחובות מספד ובכל חוצות יאמרו הוי הוי (עמוס ה':ט"ז) כמש"פ שם :

פסוק כ
עולל מחוץ בחורים מרחובות. הרחוב הוא מקום השוק שם נמצאו הבחורים והחוץ הוא אחורי הבתים (כנ"ל ה' א'), ושם נמצאו עוללים ויונקי שדים :

פסוק כג
השכל וידוע אותי. ההשכלה הוא מן הקודם אל המאוחר, והדעת הוא ע"י החוש או במופתים מן המאוחר אל הקודם כמ"ש (ישעיה מ"א כ') ובכ"מ :
עושה מוסב על המתהלל, אם הוא עושה :

פסוק כד
על כל מול בערלה על כל מול, ועל כל אשר בערלה ועל כל נמשך לשנים :

פסוק כה
קצוצי פאה כינוי בני ישמעאל ובני קטורה שכן לקמן (כ"ה כ"ג) את דדן ואת תימא ואת בוז ואת כל קצוצי פאה, ודדן מבני קטורה ותימא מבני ישמעאל, והוסיף את כל קצוצי פאה ר"ל בני ישמעאל וב"ק הקוצצים ערלותיהם וכן לקמן (מ"ט ל"ב) אמר על בני קדר קצוצי פאה, והם מבני ישמעאל :

פרק י

פסוק ב
(ב-ג) **אל דרך הגוים**. חקות העמים עם חשוב מן גוי (ישעיה א' ד'), ומוסיף שגם חקות העמים הבל:

פסוק ד
ולא יפיק. שלא יצא העץ המחופה ממסגרו (עי' ש"א כ"ה ל"א):

פסוק ז
לך יאתה. גדר פעל יאות שא' מתרצה לחברו ע"פ תנאים שביניהם, בזאת יאותו לנו האנשים, (איבער איין קאמען) וישתתף עם פעל אתא שמתקרב אל חברו, ור"ל כל יראה מכל עצם תגיע היראה לך, כי כח כל דבר הוא מאתך, כמו המתירא מחרב שביד גבור לא מן החרב מתירא רק מן הגבור האוחז החרב:

פסוק ח
יבערו,
ויכסלו, הבערות הוא מחסרון מדע, והכסיל הוא לפעמים חכם ויודע רק נרדף מן התאוה, כמו שבארתי בפי' משלי, ור"ל שילכו אחרי ע"ז או מצד חסרון ידיעה, או למלא תאות לבם:

פסוק ט
מעשה חרש,
וידי צורף. הצורף מתיך המתכת ומסיר ממנו הסיגים, והחרש עושה כלי למעשהו, (כמ"ש ישעיה מ' י"ט), ונגד כסף מרוקע אמר מעשה חרש, ונגד זהב מאופז אמר וידי צורף, כי יצרף ויזקק את הזהב עד שישוב להיות כפז:

פסוק י
מקצפו,
זעמו. קצף משתתף עם השמות המורים על הכעס והחרון, וזעם משתתף עם השמות שמורים על הקללה והעונש שבא בסבת הקצף (ישעיה י' ה'), מצייר את הרעש בקצף ה', ואת האש והגפרית שתפלוט הארץ בעת הרעש מציין בזעם ה' וקללתו, וזאת לא יכילו גוים כי חרב יחרבו:

פסוק יא
ארקא,

ארעא. תרגום של ארץ הוא ארעא, שהוא מענין תחתית, כמו ומלכותא אחרא ארע מנך (דניאל ב' ל"ט), והעתק של ארץ מענין מרוצה הוא ארקא, כמו ערק ואזל לאגמא, וכן בלה"ק העורקים ציה (איוב ל"ו), שהוא לפירושי מרוצה סבובית :

פסוק יב

עושה ארץ,
מכין תבל. ארץ הוא כלל הארץ, ותבל הוא חלק הארץ המיושב וההכנה הוא אחר העשיה שהכין אותו אל הישוב, כמ"ש יוצר הארץ ועושה הוא כוננה (ישעיה מ"ה י"ח) :
בחכמתו ובתבונתו, וכן אמר (משלי ג' י"ט) ה' בחכמה יסד ארץ כונן שמים בתבונה, ושם התבאר מדוע יחס החכמה אל עשיית ארץ והתבונה אל השמים ע"ש :

פסוק יג

המון מים. כמו כי קול המון הגשם (מ"א י"ח),
ויעלה נשיאים וכבר העלה קודם לכן, ויל"פ שמתמיד להעלות נשיאים גם אחרי ירד הגשם, כי הגשם חוזר לעלות באדים למעלה ונשיאים נקראו ע"ש האדים המתנשאים מן הארץ לעיגול הנשימה,
מאוצרותיו, הכינוי שב על הרוח, ממקום שהוא אצור ועצור שם :

פסוק טז

חלק יעקב וישראל. ישראל מדרגה גדולה מן יעקב (ישעיה ט' ז') ומורה על הגדולים שבהם, או על שבט יהודה נגד עשרת השבטים המכונים יעקב, השבט הזה הוא נחלתו ביחוד, שהנחלה מורה על הקדושה וההשגחה הפרטיית יותר כנ"ל (ב' ז') :

פסוק יז

כנעתך. מענין הכנעה, ויל"פ ג"כ יושבת במצור על ההכנעה, מצייר ההכנעה כעצם מופשט יושב במצור :

פסוק יח

קולע. מענין יקלענה בתוך כף הקלע (ש"א כ"ה כ"ט) :

פסוק יט

שברי. **מכתי**. המכה פנימית נגד השבר, ואם נתוסף מכה על השבר קשה לרפאות (ועי' לקמן ל' י"ב) :
אך זה חלי. כמו אך חלי זה לבדו :
יצאוני. יצאו ממני, ותפס לשון זה כי גם הוא יצא עמהם :

פסוק כג
לא לאדם,
לא לאיש. מבואר אצלנו (התורה והמצוה ויקרא סי' י') שיש הבדל בין איש ובין אדם, ששם אדם מציין מין אדם לבדו מצד שהוא אדם בוחר ומשכיל ומצד בחירתו יבחר הדרך, אמר לא לאדם דרכו, ואיש מציין יש ונמצא וכולל כל נמצא אשר הוא חי, ומצד ישותו ינוע רגליו וצעדיו וילך בדרך אשר בחר, עז"א לא לאיש הולך והכין את צעדו ועי' תהלות (ל"ז כ"ג, משלי ט"ז ט') :

פסוק כד
(כד-כה)
אל באפך,
שפוך חמתך. אף הוא הקצף החיצוני, וחמה היא פנימית שמורה בלב והיא קשה מאף הוסיף שעל הגוים אשר לא ידעוך תשפוך גם החמה עם האף החיצוני :
גוים, משפחות בגוי אחד ימצאו כמה משפחות :

פרק יא

פסוק ב
ועל ישבי. כמו ואל וכן וילך אלקנה על ביתו.

פסוק ד
מכור הברזל. חזק כברזל, ששם נצרפו סיגיהם כהתוך כסף בתוך כור :

פסוק ח
ולא הטו את אזנם. הסדר תמיד, הטה אזנך ושמע, הט אזנך לי שמע אמרתי ולכן בשלילה בא להפך :

פסוק טו
המזמתה. הוא שם המין מזימת רבים, ובא התי"ו לחזק, כמו עזרתה, ישועתה, וכן בשר קדש, שם המין על הזבחים והקדשים ויל"פ שרצה לומר עשותה המזמתה הרבים (ועשותה) בשר קודש, אני מצוה יעברו מעליך ר"ל שלא ימצאו בך לא המזימתה ולא הקרבנות. כי (יעברו) רעתכי, בזה תעבור הרעה, אז תעלזי כעבור הרעה. ומלת עשותה, וכן מלת יעברו, נמשך לשתים :

פסוק טז
יפה פרי תאר,

יפה תואר. פרי תואר
המולה, משורש מלל ודבור, ובא על מלולים רבים, קול המולה כקול מחנה (יחזקאל א׳:כ"ד)
עליה, חסר ב' השימוש בעליה
ורעו, פעל יוצא, העלים הם שברו הדליות :

פסוק יח
הודיעני, נסתר
הראיתני, נוכח, מסב פניו אל ה' אתה הראיתני שאני ככבש אלוף, ולכן ה' צבאות אראה נקמתך מהם :

פסוק יט
אלוף. מלומד כמו מלפני מבהמות ארץ :

פרק יב

פסוק א
אריב,
משפטים. ההבדל בין ריב ובין משפט, שריב הוא טענת הבעלי דינים, ובדבר שאינו מבורר, והמשפט הוא בדבר מבורר, והשאלה מצדיק ורע לו הוא ריב, כי אין הטענה מבוררת ובזה תצדק, אבל השאלה מן רשע וטוב לו הוא דבר מבורר וקרוי משפט :
שלו ההבדל בין שלום ושלוה ששלוה הוא השלוה הפנימית בלב ויש הבדל בין רשעים ובין בוגדים, רשעים כולל גם הרשע בין אדם למקום, וראוי שיענשו בדיני ה' שלא יצלחו, ע"כ שואל מדוע דרכם צלחה, והבוגד הוא שבוגד בחברו, וכפי הטבע יבגדו בו וראוי בטבע שלא ישליו בלב, ובכ"ז שלו :

פסוק ג
התקם, כמו התיקנו אותם מן העיר, התיקם מיתר רעיהם :
לטבחה,
ליום הרגה, יש הבדל בין צאן טבחה (תהלות מ"ד כ"ג) ובין צאן ההרגה (זכריה י"ב) הטבחה הוא לאכילה וההרגה להרוג ולאבד :

פסוק ד
אחריתנו. בא לרוב על עת הגמול והעונש :

פסוק ה
תתחרה. תדמה ותתערב :

פסוק ו
קראו אחריך מלא. כמו אשר יקרא עליו מלא רועים (ישעיהו ל"א:ד') :

פסוק ז
עזבתי את ביתי,
נטשתי את נחלתי. העזיבה מציין שעוזבו והולך לו, והנטישה הוא שמוציא הדבר מרשותו בפועל, והוא יותר מן עזיבה, ונחלה הוא יותר מן בית, שיצויר ביתו ודירתו שאינו נחלתו, ומצד שהוא נחלתו וקדושתו קדושת עולם הוצרכתי לנטשו בפועל לסלק קדושתי, ומפרש נתתיה בכף אויביה שהוא הנטוש :

פסוק י
כרמי חלקתי החלקה הוא חלקת השדה :

פסוק יא
שמה, מוסב על המדבר :

פרק יג

פסוק א
הלוך וקנית. המקור הבא לפני הפעולה מורה על התמדת הפעולה (כנ"ל ב' ב'), וקנית לך מלת לך מורה לצורך עצמך, כמו שפירש"י לך לך להנאתך ולטובתך שלח לך לדעתך, ופה ר"ל מכוון למדת גופך :
אזור, יש הבדל בין אזור, חגור, אבנט, חשב, מזח אבנט, מיוחד רק לכהנים ומ"ש (ישעיה כ"ג) אבנטך אחזקנו שהיה כהן. חשב, מיוחד לחשב האפוד, חצי חגורה עשוי מהאפוד עצמו יוצא משני צדדיו והיה מעשה חשב בעשייתו. מזח חגור מיוחד להגביה בגדיו הארוכים כמ"ש ישעיה כ"ג. חגור כולל כל מה שיחגור האדם סביב גופו או על לבו או למטה ממנו עד רגליו, כמו חגרו שקים, חגור כלי מלחמה, חגורה על חלצים. אבל אזור הוא חגור מיוחד לחזק בו את מתניו והיה אוסרו בחוזק, והוא ציור הגבורה. התאזרו וחתו (ישעיהו ח':ט'), אאזרך ולא ידעתני (שם מ"ה). ואות הזריזות, ואתה תאזור מתניך (למעלה א'). אם חגרו על בגדיו למעלה נקרא אזור מתנים, ואם חגרו על בשרו נקרא אזור חלצים (ישעיהו י"א:ה'). ולא לבשו אותו רק אנשים ורק גבורים, אבל החגורה נמצא גם

בנשים ותחת חגורה נקפה (ישעיהו ג':כ"ד), ובקטן שהגיע לכלל איש מכל חוגר חגורה ולמעלה (מלכים ב' ג' כ"א) :

אזור פשתים, הפשתים היה מורה על מעלת הלובשו שלכן היה מיוחד לבגדי הכהנים והנשיאים, וציין המלאך בשם איש לבוש הבדים, וביוסף וילבש אותו בגדי שש :

ושמתו. חגירת האזור בא בלשון אוזר או חוגר, ולשון שימה מורה שעקר הכוונה אינו שיהיה חגור בו לצרכו רק שיהיה על מתניו לצורך הסימן שציין על ידו :

ובמים לא תביאהו. ההבאה במים מורה שטובל אותו לבד לא הרחיצה שע"ז ישמש בפעל רחץ, כבס, שטף :

פסוק ד

וטמנהו. מבואר אצלי שפעל טמן נבדל מן נסתר, נחבא, נצפן, שמורה שמכסהו בעפר או בדבר אחר בל יתראה :

בנקיק, יש הבדל בין נקיק הסלע ובין נקרת הסלע, נקרת הם החלולים הגדולים שבסלע שיוכל אדם לשבת שם, כמ"ש ושמתיך בנקרת הצור, ונקיק הוא הבקעים שישכנו שם זבובים או שרצים כמ"ש ונחו בנחלי הבתות ובנקיקי הסלעים (ישעיהו ז':י"ט), וצדום מעל נקיקי הסלעים (לקמן י"ז), ולשון צידה בא על ב"ח :

פסוק יב

כל נבל, שם נבל נבדל מן נאד, חמת, אוב, הנרדפים עמו, שהוא מיוחד רק ליין, וחמת ונאד, נמצא חמת מים, ונאד החלב, והוא מחרס אשר החרס בולע היין אל תוכו ועת יריקו היין ישברו הנבל וישורו חרסיו במים להוציא היין הטוב הבלוע בחרסים והוא הנקרא חרס הדרייני (ע"ז דף ל"ב), כמ"ש ושברה כשבר נבל יוצרים כתות לא יחמול (ישעיה ל'), וכליו יריקו ונבליהם ינפצו (לקמן מ"ח), ובא עליו פעל נפץ, שבא על פיזור חלקים של דבר מתדבק מקשה אחת, והושאל על נפוץ העם ופרוד חבורם :

פסוק יד

לא אחמול ולא אחוס ולא ארחם. הבדלם, הרחמים לא יהיה רק על האדם, וחמלה וחוס יהיה גם על שאר דברים כמ"ש (ישעיה י"ג) וההבדל בין חוס ובין חמל, חוסה תהיה מצד צרכו אל הדבר, כמו ועיניכם אל תחוס על כליכם, והחמלה תהיה מצד הדבר עצמו שרואה שהוא שלם וטוב וחומל מהשחיתו מצד עצמו, ועז"א שלא אחמול מצד שאחשוב שהם בעצמם ראוים שלא אשחיתם, כי אינם כלום, ולא אחוס מצד התועלת שיושג מהם כי אין בם מועיל, ולא ארחם מצד הרחמים על האדם :

פסוק טו
שמעו והאזינו. הסדר תמיד האזנה ואח"כ שמיעה, ופה ר"ל שמעו וקבלו הדברים ועכ"פ האזינו להקשיב למען תדעו באחרית :

פסוק טז
הרי נשף. הרים שאין השמש זורח שם הרי חושך :
ושמה, הכינוי מוסב על התקוה :
ישית, השיתה היא יותר מן השימה, שמורה על הקביעות, ומפני שהערפל לא יאריך אומר שערפל זה יהיה קבוע :

פסוק יז
נפשי מפני גוה. יל"פ גוה מענין גו וגויה ובכ"מ שבאו ביחד נפש וגויה יכוין בנפש על הנשמה הרוחנית, כמו שכתוב לבזה נפש למתעב גוי (ישעיה מ"ט ז') אשר אמרו לנפשך וגו' ותשימי כארץ גוך (שם נ"א כ"ג), ור"ל נפשי תבכה על הגויה, כמו ונפשו עליו תאבל, ועיני תדמע על העדר הכללי, ולמ"ש בפנים יהיה גוה מענין שלף ויצא מגוה (איוב כ':כ"ה), וגוה מגבר יכסה (שם ל"ג) :

פסוק יח
מראשתיכם, מה שמונח סביב ראשו :

פסוק יט
הגלת. כמו הגלתה :
ושלומים. שם הרבים מן שלום, כמו ולשלומים למוקש :

פסוק כא
אשת לדה. אשה של לדה, ולדה שם כמו מלדה ומבטן :

פסוק כב
נחמסו. נתגלו כמו ויחמוס כגן סוכו :

פסוק כג
חברברותיו. העור צבוע כמו כתמים וחבורות :

פסוק כה
גורלך מנת מדיך. מנת מדיך הוא לפי המדה, והגורל הוא לפעמים יותר מן המגיע כמ"ש (ישעיה י"ז י"ד) ההבדל בין חלק לגורל, ושניהם הם מאתי לא במקרה ומדיך מגזרת מדד והנפרד מהמדה :

פסוק כז

נאופיך,

זמת זנותך. הנאוף הוא פעולת הנאוף עצמו והזנות היא היציאה להפקר (כנ"ל ג' ח').

וזמת הזנות היא השתקעות המחשבה בזנות שזה גדר זימה (אילת השחר כלל תקל"א) :

ומצהלותיך הושאל מצהלת הסוס בעת הזנות, וכן איש אל אשת רעהו יצהלו :

על גבעות בשדה. ממליץ אחרי היציאה מן העיר, כמ"ש כי עתה תצאי מקריה ושכנת בשדה :

פרק יד

פסוק ב

אבלה,

אומללו. עי' (ישעי' כ"ד) :

שעריה. יציין לפעמים ערי מבצר, או לחם שערים (שופטים ה':ח'), משיבי מלחמה שערה :

קדרו. בא לפעמים נרדף עם השפלה קודר שחותי (תהלות ל"ה) ועקרו על סור המראה היפה והזוהר ואור פנים :

צוחת. היא הזעקה הגדולה המשונה עד שגרונו צחה צמא ונחר מרוב זעקתו :

פסוק ג

גבים. נקעים מלאים מים עשה הנחל הזה גבים גבים (מ"ב ג' י"ז), ולחשוף מים מגבא (ישעיה ל' י"ד) :

בושו והכלמו. הבדלם, בושה מעצמו וכלימה מאחרים (כנ"ל ג' כ"ה)

וחפו ראשם סימן אבלות (ש"ב ט"ו ל', אסתר ו' י"ב) :

פסוק ה

(ה-ו)

דשא,

עשב. לבישת הארץ בעשבים נקרא דשא, ועשב מיוחד נקרא עשב, מצייר האילה מבקשת דשא למרעה, כמ"ש היו שריה כאילים לא מצאו מרעה, והפרא אחר עשב ירוק ידרוש :

פסוק ז

עונינו,

משובתינו. העון הוא מצד עוות השכל, והשובבות היא השתובבת הנפש והרוח ע"י ההרגל בדעות ומדות זרות ורעות, ובא עמו לשון רפואה ארפא משובתם :

פסוק ח

מקוה. יש הבדל בינו ובין תקוה, שמקוה היא שע"י יקוו לאיזה דבר שכן הוראת השמות שמ"ם בראשם, ותקוה הוא שם המופשט של התקוה בעצמה :

פסוק ט

נדהם. אין לו ריע, וענינו אדם שנתבטלו חושיו והרגשותיו וקרוב עם דום, דמם, וקרוב אליו תרדמה, רדם דמה, ודמה עם דהם מתחלף כמו כבש כשב :

אל תנחנו. שרשו ינח, ומורה לרוב על הנחת דבר במקום מיוחד שישאר שם, ובמקום שבא על עזיבת הדבר, מובדל הוא מן עזב, נטש, שר"ל בל תניחני שאשאר ואהיה מונח במקום הסכנה שאני בו רק תקחני ממקור הזה, וכן אל תניחני לעושקי, ופה שמצייר שהוא בקרבנו רק אינו מושיע לא יכול לאמר אל תעזבנו, כי לא עזב אותנו והוא בתוכנו, רק הבקשה בל יניח אותנו בצרה :

פסוק י

יזכר עונם יפקד חטאתם. וכן הוא בהושע (ח' י"ג) ושם (ט' ט'), ותלת זמנא הוה חזקה שהלשון בא בדיוק, כי יש הבדל בין זכירה לפקידה הזכירה הוא הפך השכחה, והפקידה הוא לעשות לו איזה דבר, גמול או עונש, כמ"ש למעלה (ג' ט"ז), ולכן בעון שהוא עוות השכל והוא ענין מחשביי שיפול בו השכחה יאמר רבותא שיזכרהו, וכ"ש שיזכור החטא שהוא המעשה בפעל, ובחטא שהוא השוגג אומר רבותא שיפקדהו להעניש עליו וכ"ש שיעניש על העון המזיד :

פסוק יב

רנתם. הרנה קודמת אל התפלה שיקדימו תחלה שירות ותשבחות, כמ"ש אל תשא בעדם רנה ותפלה, ור"ל שלא ישמע אף התחלת התפלה :

פסוק יד

לא שלחתים ולא צויתים ולא דברתי אליהם. הסדר הוא, דבור, ציוי, שליחות, כמ"ש את כל אשר צויתנו נעשה ואל כל אשר תשלחנו נלך (יהושע א':ט"ז), והדבור הוא פחות מן הציוי (כנ"ל ז' כ"ב), ולכן בשלילה אמר בהפך, וכן לקמן (כ"ג ל"א) לא שלחתים ולא צויתים, (ושם י"ט ה') לא צויתי ולא דברתי :

חזון,

קסם. קסם פחות מחזון כמ"ש (ישעיה ג' ב') :

ואליל. דבר שאין בו ממש :

פסוק יז
שבר,
מכה. המכה פנימית נגד השבר, השבר צריך חיבוש, ומכה צריכה רפואה (ישעיה ל') :

פסוק יח
סחרו. מענין מסחר, שבו וסחרוה (בראשית ל"ד) :

פסוק יט
מאסת,
געלה נפשך. המאיסה היא הפך הבחירה, בחרתיך ולא מאסתיך (ישעיהו מ"א:ט') והגיעול נפש, הוא הפך הדיבוק והאהבה, ונתתי משכני בתוככם ולא תגעל נפשי אתכם, ואמר לא מאסתים לכלותם ולא געלתים להפר בריתי אתם. ויש גועל ולא ממאס, ר"ל לא ידבק בו לאהבה, ובכ"ז לא ימאס, וע"כ אמר לא מאסתים [ואף] לא געלתים לכלותם, וע"כ על ציון ששם מקום השכינה תפס לשון געילת נפש :

פסוק כ
רשענו. הרשע לרוב נגד בני אדם ובא על המזיד והעוות יורה על עוות השכל והכפירה. והחטא הוא השוגג שע"י עון אבותינו נעשה לנו כהיתר וכחטאים שוגגים :

פסוק כא
תנאץ. המנאץ מיקל בחשיבות הדבר :
תנבל. כמו בן מנבל אב :

פרק טו

פסוק ז
ואזרם במזרה, פיזור מוץ ע"י כלי הזורה, כמו אשר זורה ברחת ובמזרה (ישעיהו ל':כ"ד), כן הלכו הפסולת לגולה והשכול הוא בבנים הקטנים והאבוד בגדולים :

פסוק ח
על אם. האלמנה שנשכלו בניה ונאבד בעלה :
בחור. בא לרוב על מי שלא נשא אשה, בחורים ובתולות :
עיר. י"מ מענין שונא כמו ויהי ערך, ולדעתי מענין גילוי ערוה, שנחי עי"ן ונחי למ"ד משתתפים, כמו הים הָמָה, מִיץ מָצָה :

פסוק ט
נפחה נפשה. יציאת הנפש, וכן ותקותם מפח נפש :
בושה וחפרה. חפר גדול מן בושה שחופר פנים בטמון (ישעיה א' כ"ט) :

פסוק י
איש ריב ואיש מדון. הריב הוא בלא סבה, והמדון הוא דין ודברים מענין דין ומשפט, ונגד ריב לא נשיתי (בם), ונגד מדון לא נשו בי :
ומקללוני. מורכב מן קללה ומן קלון כמ"ש במכלול הריב מקושר בקללה, ומדון מקושר בקלון :

פסוק יא
שריתך. כמו שאריתך כמו שרית ישראל (דה"א י"ב ל"ח) :
הפגעתי. פעל יוצא לשלישי, וגדרו הבקשה היתירה :

פסוק יב
הירוע. רוצץ כמו ירוע כבירים (איוב ל"ד) :
ברזל מצפון. הוא המאגנעט, ולא תפלא אם בעלי הרוח ידעו מסגולתו שנוטה לצפון אשר נעלם אז מעין כל :

פסוק יג
חילך ואוצרותיך עי' הבדלם (ישעיה ל' ו') :
לא במחיר. כמ"ש ולא רבית במחיריהם, ווא"ו ובכל יתירה :

פסוק טו
זכרני ופקדני. הפקידה מוסיף על הזכירה לעשות מעשה :

פסוק טז
לששון ולשמחה. ע"ל (ט"ז ט') :

פסוק יט
מזולל. משתתף עם כל מכבדיה הזילוה, שזה הפך יקר, ועם זולל וסובא :

פסוק כ
להושיעך ולהצילך. ההצלה מוסיף על הישועה, שגם כשהוא בסכנה יציל מן הסכנה הושיעני והצילני (תהלות ז' ב') :

פסוק כא
והצלתיך מיד רעים ופדיתיך מכף עריצים. כף מוסיף על יד שמורה שכבר אוחז בכפו ומזה אי אפשר בהצלה, כי בא בכף רעהו וצריך פדיון וע"כ הוסיף עריצים שהם הגבורים

החזקים שא"א להציל מידם, יפדה אותו בממון ר"ל שגם בעת יהיה ביד אויב החזק יפדהו לחפשי :

פרק טז

פסוק ה
מרזח. משתה שהיו עושים בבית האונן, וסר מרזח סרוחים (עמוס ו' ז'), משתה שעושים במקום הסרחון :

פסוק ז
ולא יפרסו. היו פורסים הלחם ושוברים אותו בעת סעודת הבראה, ועז"א פרשה ציון בידיה אין מנחם לה, כי בעת שהיו מנחמים היו הם פורסים לחם ההבראה בידיהם :

פסוק ט
ששון,
ושמחה. השמחה הוא בלב, והששון הם הוראות החיצונים שיעשו אל השמחה, כמו לבישת בגדי יו"ט ודומיה (ישעיה ל"ה א') :

פסוק י
עוננו,
חטאתנו. חטא קל מעון (ישעיה א' ד') ומוסיף מה חטאתנו :

פסוק יז
לא נסתרו מלפני ולא נצפן עונם מנגד עיני. יש הבדל בין סתר ובין צפן הסתר נסתר לגמרי. והצפון אינו נסתר רק שעומד מן הצד שאין העין רואהו (הפך מן צפה), ויש הבדל בין הנסתר מלפני שהוא נסתר לגמרי, והצפון מנגד עיני הוא עומד לפניו רק העין אינו רואהו, ועמ"ש בפנים :

פסוק יח
ארצי,
נחלתי. כבר בארתי למעלה (ב' ז') ששם נחלה הוא ביחוד על מקומות המקודשות שה' שוכן שם :

פסוק יט
עזי ומעוזי. עזי הוא העז בעצמו ומעז הוא המקום שבו ימצא מעז ומחסה שזה הוראת מ"ם האמנתי"ו הנוסף על השם :
שקר,

הבל,
ואין בם מועיל. יש שקר שאינו הבל, ויש הבל שישיג עכ"פ ממנו תועלת הגם שאינו טוב בעצמו, לכן הוסיף שהוא שקר והבל ובלא תועלת :

פרק יז

פסוק ד
ושמטתה ובך. השמטה הוא מה שמסלק את הדבר מרשותו, כמו תשמט ידך, מן החוב, ויאמר שמטוה (מ"ב ט' ל"ג), ובא על השמטת הקרקע, ועז"א מנחלתך, ועל השמטת עצמו שאינו ברשותו רק ברשות אדוניו, ועז"א ובך, ומפרש ועבדת וכו' :

פסוק ה
זרועו. הוא הפרק העליון המניע את היד, שהיד תתנענע לא ע"י כח בשר רק ע"י כח ה' וה' הוא הזרוע, והוא חושב שהבשר הוא זרועו, ר"ל כח טבעי, וכן עמו זרוע בשר, וכלל בידי שכ"מ שנזכר שם זרוע מציין הכח הראשון המניע את האמצעיים לאיזה פעולה :

פסוק ו
ערער. מענין ערירי, אילן העומד ערירי ובלתי מוליד בדומה :
חררים. שם התואר, עצים או קוצים חררים ויבשים, מענין ותוכו נחר (יחזקאל ט"ו:ד'), ופעל שכן בא על שכונת השכנים, כמו שכנתי עם אהלי קדר, ולקח הוא ושכנו :

פסוק ז
מבטחו. המ"ם הנוסף על השם מציין הדבר והמקום שבו סבת הבטחון, כמו מעון, מקדש, משכן, וכדומה :

פסוק ח
יובל. בא על המים, פלגים יבלי מים (ישעיה ל' כ"ה), כערבים על יבלי מים (שם מ"ד ד') וי"ל שפי' מים המוכנים להפריא הצמחים ולתת יבולם, ומשתתף עם יבול שמורה על הפראה :

פסוק ט
עקוב. נרדף עם מארב, וגדרו שמסבב את הנארב בתחבולותיו (ישעיה מ' ד') ור"ל הלב מסובב מכל רע, ומלת אנוש מענין איש ואנוש :

פסוק יא
דגר. קיבוץ העוף את אפרוחיה, ודגרה בצלה (ישעיה ל"ד ט"ו) :

פסוק יב

מרום מראשון. כן תאר את השם יתברך שהוא רם על רמים כמ"ש ואתה מרום לעולם, וראשון תאר להנאצל הראשון והנבחר, אשר כנוהו האלהיים בשם אדם קדמון או כתר עליון, והמחקרים בשם שכל העליון וכדומה, וכסא כבוד סמוך, כסא כבוד של מרום מראשון, שמקום המקדש היה כסא כבודו, כמ"ש ביום ההוא יקראו לירושלים כסא ה', ומפ' מי הוא המרום מראשון הוא ה' מקוה ישראל ומליצת כי עזבו מקור מים חיים מגביל נגד שתול על מים, שהעוזב אותו יכתב בארץ תלאובות, לא במקור מים חיים, שהארץ תגבל נגד המים :

פסוק טז

לא אצתי מרועה אחריך. אץ, הוא הענין שדוחק וממהר הדבר, ומ"ם מרועה אינו מדוקדק, ויל"פ לא אצתי שיבא דבר ה', מסבה שאני רועה ומתחבר אחריך ודרכי לרחם ולהאריך אף כמוך :

פרק יח

פסוק יא

דרכיכם ומעלליכם. הדרכים הם המנהגים ודרכי הנפש, והמעללים הם הפעולות הצומחות מתכונות הנפש, ונמצאו נרדפים בס' זה (ד' י"ח, ז' ג' ה', כ"ג כ"ב, כ"ה ה', כ"ו ג' י"ג, ל"ב י"ט, ל"ה ט"ו) ונגד דרכיה אמר נלך, ונגד מעללים נעשה :

פסוק יד

זרים. כמו זרם, כמ"ש (ישעיה א'), מים של זרם שוטף :

וקרים. מענין מקור, הקרים ממקורם :

פסוק טו

דרך,

שביל,

נתיב. דרך הוא הדרך הרבים והנתיב הוא ליחיד. ושביל הונח על מקום הנחת פרסת רגל היחיד והוא קטן מנתיב, הדרך התורייי גם יחיד המתהלך בו ימצא חפץ, אבל נתיבות דרך המינות לא סלולה :

פסוק כא

הרגי מות. לשון הריגה אינו בא על מיתה טבעיית רק על מיתה משונה שדומה כנהרג ע"י אחר :

פסוק כב

כי תביא,

כי כרו. מלת כי הראשון טעמו כאשר, בזמן שתביא, כי כרו שוחה ופחים טמנו כורים שוח מקום עמוק שתפול שם החיה, ומכינים פחים במקום הילוך החיה שע"י תאלץ ללכת אל מקום השוחה ותפול שם :

פסוק כג

עונם וחטאתם. מוסיף שגם חטא השוגג שלהם אל תמחי :

פרק יט

פסוק א

הלוך. נמשך לשתים, הלוך וילכו מזקני העם :

פסוק ה

אשר לא צויתי ולא דברתי ולא עלתה על לבי. הסדר הוא עליה על לב, ואח"כ הדבור, ואח"כ הציוי, שהדבור בא גם על הרשות והציוי חובה (כנ"ל ז' כ"ב), ולכן כשבא בשלילה הפך הסדר לרבותא, וחז"ל אמרו (תענית ד') לא צויתי למישע מלך מואב ולא דברתי ליפתח ולא עלתה על לבי זה עקדת יצחק, ר"ל שעקדת יצחק היתה תחלה ואח"כ יפתח ואחריו מישע, ותחשוב שתחלה עלה על לבו בעת עקדת יצחק, ואח"כ דבר הרשה זאת ביפתח, וצוה ציוי של חובה בעת מישע, לכן הוסיף שאף לא דברתי וכו' :

פסוק יג

הטמאים. מוסב על בתי ירושלים, ולמ"ד לכל הבתים מוסב על כן אעשה, כן אעשה למקום, [כן אעשה] לכל הבתים ומ"ש והיו בתי ירושלים וכו' הוא מאמר מוסגר לבאר מדוע יהיה כתופת :

פרק כ

פסוק ג

לא פשחור. שם פש-חור, פש מענין ריבוי והתפשטות, כמו ופשו פרשיו, כי תפושו כעגלה דשה, וחור מענין חירות ומגור הוא ההפך שמורה הצמצום (כנ"ל ו' כ"ה) :

פסוק ה

חוסן. עקרו של דבר חזק ומתקיים, וחסון הוא כאלונים (עמוס ב׳:ט׳), ובא על העושר בהשאלה כי הון עשיר קרית עזו, ופה ר"ל דברים החזקים שבעיר כמו בית צדיק חוסן רב,

ומשתתף עם מחסה ועל כיבוש מבצרים שייך לשון נתינה : ובזה בא על דברים הנבזזים מן החיל, ולקיחה שייך אל האוצרות, שרובם נלקחים לאוצר המלך ואינם נבזזים, ואם גם האוצרות ניתנו לאנשי החיל לבוז אז יפיל עליהם לשון בזה (למעלה ט"ו י"ג) :

פסוק ז

שחוק,

לועג לי. הלעג הוא יותר מן השחוק, שישחק על חברו לפעמים ולא יבזהו, כמו אם יוחלק ויפול בשגגה, אבל הלועג יבז לו (עי' תהלות ב' ד', שם נ"ט ט', משלי א' כ"ז) :

פסוק ח

לחרפה ולקלס. הקלס הוא המאמר שעושים לצחוק על אדם ושם גנאי שנותנים לו, כמו ויתקלסו בו, עלה קרח, הקרובות והרחוקות יתקלסו בך טמאת השם רבת המהומה (יחזקאל כ"ב ה') :

פסוק ט

ונלאיתי כלכל ולא אוכל. הלאות הוא פסיקת הכח ע"י רוב הזמן שסבל, ומוסיף ולא אוכל כלכל כלל אף זמן מועט :

פסוק י

מגור מסביב. דבת מגור מסביב הוא פשחור :

ונגידנו. העצם שאליו יגיד דבר בא בשמוש הלמ"ד, ונגד לו את דברי אדוני והדבר אשר יגיד נקשר במלת את, ויגד לו מרדכי את אשר קרהו. ופה ר"ל נגיד אותו היינו שנגיד מעשיו ותכונתו :

צלעי. לשון והוא צולע על יריכו :

פסוק יא

וה'

אותי. מענין והיו לאות על ידך :

בשו,

כלמת. הבושה מעצמו, והכלימה ע"י אחרים (כנ"ל ג' כ"ה) :

פסוק יד

ילדתי,

ילדתני אמי. הלדה מצד האב בא על העבור, ובמלת יולדתי בפועל מציין עת העבור שהולידו אביו, ועל עת הלידה אמר ילדתני אמי, ומלת ארור אינו קללה רק הודעה, היום הוא ארור מכבר :

פסוק יז
ורחמה הרת עולם. כי העובר המת ברחם ויצא משם תוכל אמו להתעבר שנית, אבל אם ישאר שם לא תקבל עוד הריון :

פרק כא

פסוק ב
יעשה ה'
אותנו. היל"ל יעשה לנו, ורצוף בו כונה שניה, שיחזיר אותנו בתשובה ויעשה אותנו בריה אחרת, כמ"ש כי כחומר ביד היוצר וכו', וממילא יעלה מעלינו :

פסוק ה
ביד נטויה ובזרוע חזקה. בכ"מ אמר יד חזקה וזרוע נטויה, לבד פה ? כי היד מציין את הדבר, וזרוע נטויה מציין החרב כמ"ש חז"ל, כי היד הוא הפועל בבלי אמצעי ומציין את הדבר שבא בלא אמצעי, והזרוע תפעול ע"י אמצעי שהוא היד, שהזרוע תניע את היד הפועלת, ומציין את החרב שיפעול ה' ע"י אמצעי שהוא יד האויב, ובעכו"ם היד שהיא הדבר חזקה, לא כן אצל ישראל שבא ברחמים, כמ"ש כל המחלה אשר שמתי במצרים וכו' וכן אצל עכו"ם הזרוע נטויה אבל אצל ישראל היא חזקה כי יניע יד האויב ומחזיק בו בחזקה בל יעשה מעצמו (שזה ציין מלת נטויה שהוא ההתפשטות) רק לפי פעולת ה' והשגחתו :
באף ובחמה ובקצף גדול. ההבדל ביניהם, שאף הוא החרון הגלוי והחמה היא הפנימית השמורה בלב. והקצף הוא מה ששוקל העונש כפי החטא עין בעין, וכפי גודל החטא יגדל הקצף :

פסוק ז
לא יחוס,
ולא יחמל,
ולא ירחם. כבר בארתי (למעלה י"ג י"ד) ההבדל ביניהם, החוסה, הוא מצד צרכו אל הדבר כמו שחס אדם מלהשחית כליו וקניניו, והחמלה היא מצד שאינו רוצה להשחית הדבר עצמו שיש בו איזה מעלה, והרחמים תהיה מצד התפעלות הנפש מלראות צרת חברו ולא שייך רק על האדם, ונגד מ"ש שיתנם ביד נ"נ אומר שלא יחוס מצד שהם קניניו, ונגד מ"ש שיתנם ביד אויביהם אומר שהאויב לא יחמול כי מצד איבתו אינו חשוב אצלו כלום, ונגד מבקשי נפשו אמר שלא ירחם, כי המבקש נפש מתאכזר ומשחית :

פסוק יב
והצילו גזול מיד עושק, העושק הוא הכובש שכר שכיר ואומר לך ושוב ומחר אתן והגוזל לוקח את של חברו בחזקה, אבל גם העושק ישוב אח"כ הנעשק להיות גזול, אחר שברבות הימים אינו מקבל שכר ומתיאש :

פסוק יג
יושבת העמק. כבר באר הרש"ף שגדר העמק הוא בשפוע ההר, והוא כפי פירושי, ומלת יחת הוא המורד מלמעלה למטה מן ההר אל העמק :

פרק כב

פסוק ג
גר אל תונו. עמ"ש למעלה (ז' ו') :

פסוק יג
צדק,
משפט. המשפט הוא לפי הדין, והצדק לפנים משורת הדין (אילת השחר סי' תקי"ז) :
ופעלו. ההבדל בין שכר לפעולה בארתי בס' התו"ה (קדושים סי' ל') ובכ"מ :

פסוק יד
מרוחים. פעל משם רוח, שישלוט שם הרוח בקיץ וע"כ יקרע החלונות :

פסוק טו
מתחרה. תתדמה לארז בגדלך, וע"כ תבנה בית ארזים :
משפט וצדקה. משפט בין אדם לחברו, וצדקה בין אדם למקום (ישעיה א' כ"ו) :

פסוק יז
עושק,
מרוצה. עושק בממון וריצוץ בגוף, עשוק ורצוץ כל הימים (דברים כ"ח:ל"ג), תחלה עשוק ואחר שיכלה הממון תהיה רצוץ, ובש"א (י"ב ג') את מי עשקתי ואת מי רצותי, הוסיף שגם רציצה של אביון שאינו ממון ישיב נזק וצער, ועי' עמוס (ד' א') :

פסוק כב
רועיך. הרועים הרוח תרעה אותם ותאכלם :
תבושי ונכלמת. הבושה מעצמו והכלימה ע"י אחרים (כנ"ל ג' כ"ה) :

פסוק כג

ישבת. פועל עבר מבנין פועל מרובע, וי"א שהוא מורכב מן עבר ובינוני (וכן מְקֻנַּנְתְּ), שישבת בעבר ועדיין את יושבת :

נחנת. שרשו חנן והיה ראוי נָחְנַנְתְּ ובא צירי - הנו"ן לתשלום הדגש, כ"כ המדקדקים :

פסוק כד

אתקנך. שרש נתק, וראוי אֶנְתָּקֶךָּ, ונשלם הנון הראשונה בדגש והאחרונה נוספה, וחז"ל דרשו הנו"ן היתירה מענין תיקון במקום שנתק שם נתקן שנולד לו זרובבל בבית האסורים, ועי' בפי' :

פסוק כו

אמך אשר ילדתך. כי גם האומנת תקרא אם, לכן הוסיף אשר ילדתך :

על הארץ אחרת. הה"א שלא כמשפט, כמו את הכבש אחד, ויפורש על הארץ, ארץ אחרת, מפני שהמשילו לעוף מקונן בארזים, אומר שהוטל מן הארז על הארץ, ומן הארץ אל ארץ אחרת, וע"ז בא לשון הוטל כמ"ש בפסוק כ"ח, לכן אמר על הארץ תמורת אל :

פסוק כח

הוטלו והשלכו. הוטלו מלמעלה למטה, כמו והטילוני אל הים, כי יפול לא יוטל, וההשלכה הוא מרחוק :

פסוק כט

ארץ ארץ ארץ. שם ארץ יבא גם על ציון המורד והשפל, שכדור הארץ הוא השפל מכולם, ועל ציון הארציית והחומריית, ויאמר שארץ בבל היא ארץ ארץ ר"ל הארץ של הארץ מקום השפל והמוריד והמגושם שבכל הארץ :

פסוק ל

בימיו, מוסב גם על ערירי, ר"ל כל ימי חייו, ובימיו נמשך גם למטה לא יצלח בימיו, ופעל יצלח על יכניה, ונקרא ערירי לפי גזרת המלכות שלא יתיחסו בניו לו, וכמ"ש בסוטה (דף יא) כי אמר אין בן הגון למלכות :

פרק כג

פסוק ב

הפיצותם,

ותדיחום. הנפוץ הוא הפיזור, והנדח הוא הנדח ממקומו, כמ"ש ישעיה (י"א י"ב) :

פסוק ד

ולא ייראו,

ולא יחתו. החתת היא השפלה נפשיית והיא קטנה מן היראה, ואמר תמיד לא תירא ולא תחת, עמ"ש (יהושע א' ט'. ולקמן ל' י') :

פסוק ה

ומלך מלך. הוסיף השם לחזק שהוא היה מלך באמת, כי הקודמים שמלכו לא היו מלכים באמת :

פסוק ו

יקראו. הכינוי מוסב על ישראל, שלכן (לקמן ל"ג ט"ו) שבמקום ישראל כתוב ירושלים, אמר אשר יקרא לה :

פסוק ט

רחפו. התפרדו מחבורם, ובמדרש (ב"ר) מרחפת על פני המים כיונה המרחפת על פני הקן נוגעת ואינה נוגעת :

עברו. עבר אותו בגופו, או פי' שהעביר אותו מתכונתו, ויהיה פעל יוצא :

פסוק יג

(יג-יד)

תפלה,

שערורה. שערורה גרוע מתפלה, התפל חסר טעם, והשער מאוס או מזיק, כמו שער בנפשו כן הוא (משלי כ"ג:ז') :

פסוק יז

למנאצי,

וכל הולך בשרירות לבו. למ"ד למנאצי נמשך גם על מלת וכל ולכל הולך אמרו. המנאץ בלתי פוקר בלב רק בלתי מחשיב דבר ה'. וההולך בשרירות לב מלא כפירה והכחשה :

פסוק יח

וירא וישמע. השמיעה הגשמיית עם ראיית המדבר בעיניו :

הקשיב וישמע. הקשבה היא מרחוק, השמיעה ע"י הקשבת קול מרחוק שזה גדר הקשבה :

פסוק יט

(יט-כ)

מתחולל. להמפרשים הוא מנחי ע"ו מענין על ראש רשעים יחול, וי"ל שהוא מן הכפולים, סער ההולך במחול וסבוב שהוא מזיק מאד :

חמה יצאה,

לא ישוב אף ה'

. החמה היא בלב ואף הוא בפועל, ובעת יצאה החמה שבלב לפועל נקרא אף :

עד עשותו ועד הקימו. ההקמה מורה על שתהיה המעשה קיימת ולא תבטל :

פסוק לא

וינאמו נאם. הנאום הוא מאמר גוזר מסודר, והרגילים בדברים אלה נקראים נאמנים, מסיר שפה לנאמנים (איוב י"ב כ'), ומזה נאום פשע לרשע, ובא לרוב על דברי הנביאים, ועז"א הלוקחים לשונם, הרגל הלשון אל דבורים נמרצים :

פסוק לב

בשקריהם ובפחזותם שקריהם נגד נביאי השקר, ופחזותם נגד נביאי תרמית לבם, שנחפזו ולא שמו אל לב בל ירמה לבם אותם :

פסוק לג

משא. בא על הנבואה שנושא בה משל ומליצה, כמ"ש (ישעיה י"ג א') ומורה גם על משא וסבל :

את מה משא. את מה ישא משא :

פסוק לט

ונשיתי. בשי"ן ימנית, מענין שאה וחורבן ומענין העתק ממקום, ומענין שכחה, משורש שאה או נשה :

פסוק מ

חרפה וכלמות. היה ראוי להקדים כלימה לחרפה כי חרפה גדולה מכלימה, רק חרפה הוא בעבור דבר, וכלימה יהיה גם בלא דבר, ומוסיף שגם יכלימו אתכם על לא דבר, וכן החרפה תהיה גם שלא בפניו והכלימה רק בפניו, ובזה כלימה מוסיף על חרפה :

פרק כד

פסוק ב

הדוד אחד. כפי הדקדוק ראוי הדוד האחד, רק ר"ל שכל דוד היה מיוחד בפ"ע לפי הנמשל, זה בבבל וזה בירושלים :

פסוק ה
לטובה. מוסב על פעל אכיר, וגם על פעל שלחתי, ששלחתים לטובה :

פסוק ו
ובניתי,
ונטעתים. עי' למעלה (א' י') :

פסוק ח
כי כה אמר ה'
. לפירוש המפרשים מלת כי זרה :

פסוק ט
לזעוה. שיזועו ממקומם על ידם, והם יהיו לחרפה, וכן לקמן (כ"ט י"ח, ל"ד י"ז) :

פרק כה

פסוק א
על ירמיה. כמו אל :
הראשונית. כמו הראשונה :

פסוק ב
על כל,
ואל כל. בירושלים ישב ודבר אליהם בנוכח ולא כן ליהודה דבר עליהם לא אליהם :

פסוק ג
אשכים. מקור, כמו השכם בה"א, וא"כ היו"ד נוספת, וי"מ שהוא מדבר בעדו, וא"כ בא ציר"י תחת חירק, ומשמע שתי הכונות הַשְׁכֵּם אַשְׁכִּים שהמקור לפני הפעל מורה - - ריבוי הפעולה :

פסוק ט
ואל נ"נ. טעמו הנני שולח אל נבוכדנצר :
לשמה,
ולחרבות עולם. שממה הוא יותר מן חורבה וראוי לבא אחריו ?, ור"ל שברבות הימים הגם שתוסר השממה, החורבה תשאר לעולם שאם תתיישב הארץ ישארו הערים והבתים חרבים :

פסוק י
ששון,

שמחה. ששון בגלוי ושמחה בלב (ישעיה ל"ה א') :

פסוק יג

את כל הכתוב. כמו ואת בוא"ו :

פסוק יד

כפעלם וכמעשה ידיהם. הפעל הוא העסק בהדבר, והמעשה הוא הגמר (ישעיה ה' י"ב), שישלם על המעשה עצמה וגם על איכות התעסקו להוציא המעשה, שהיה בקנאה וחמה ואכזריות :

פסוק טו

היין החמה. כוס היין, כוס החמה :

פסוק טז

והתגעשו. רעש הגוף :

והתהוללו. בלבול השכל, ומלת הִתְגּוֹעַשׁוּ מורכב מן פֶּעַל וְהִתְפָּעַל :

פסוק כו

הממלכות הארץ. - הממלכות ממלכות הארץ כמו הארון הברית, ובמ"ש הארץ יכולל גם הים שהוא בכל כדור הארץ לכן אמר אשר על פני האדמה :

ששך. בבל בחילוף א"ת ב"ש :

פסוק ל

ישאג,

יתן קולו. שאגה גדולה מנתינת קול, (עי' יואל ד' ט"ז, עמוס א' ב', ג' ד') :

פסוק לא

ריב,

נשפט. הריב טענות בע"ד, והמשפט גמר הדין (ישעיה א' י"ז) :

פסוק לג

לא יאספו ולא יקברו. התבאר למעלה (ח' ב') :

פסוק לד

ותפוצותיכם. כמו ותפוצותיכם, ושעורו (מלאו ימי) תפוצותיכם, (עי' רד"ק במכלול שער דקדוק השמות וחלק הפעלים שורש פוץ ובפירושו כאן), ועמ"ש (הושע י"א ג') :

פסוק לה

מנוס,

ופליטה. מנוס נופל בבני אדם שיש לו שכל, ופליטה גם בבע"ח :

פסוק לז
נאות. שרשו נוה, ובא על נוה צאן :

פסוק לח
עזב. מוסב על חרון אף, מציייר את החרון ככפיר
וסכו. כמו סוכתו ודרך הכפיר לצאת במדבר שממה, ועז"א כי היתה ארצם לשמה :

פרק כז

פסוק יט
(יט-כא)
מה שכפל כי כה אמר ה',
הוא מותר לשון :

פרק כט

פסוק ח
מחלמים. פעל יוצא :

פסוק יא
אחרית ותקוה. שם אחרית יציין ג"כ האושר האחרון והתכלית, כי אם יש אחרית (משלי כ"ג), וכפי דרכי האמונה, הרשעים יש להם ראשית, והצדיקים יש להם אחרית, ר"ל הרשעים מצליחים בעוה"ז ולבסוף תאבד אחריתם, כמ"ש כי לא תהיה אחרית לרע (משלי כ"ד כ'), הנה אחרית גוים מדבר (לקמן נ' י"ב), והצדיקים מצליחים בסוף, כמ"ש להטיבך באחריתך (דברים ח':ט"ז), ועז"א (לקמן ל"א) ויש תקוה לאחריתך :

פסוק יב
וקראתם אותי. קריאה לתפלה בא אחריו מלת אל, ומ"ש פה מלת אותי, היינו שאבא אליכם כמ"ש (ישעיה מ"ג כ"ב), ומוסיף שאח"כ והלכתם אלי, לבתי כנסיות שהיו להם למקדש מעט :

פסוק יג
ובקשתם. בקשה המגביל נגד מציאה, יבקש השראת השכינה וההשגחה התמידיית והיא מדרגה יותר גדולה מתפלה ובקשה בא תמיד אחר שאלה, שאלתי ובקשתי, וכן (דה"ב ז' י"ד) ויתפללו ויבקשו פני :

פסוק יד
ושבתי את שבותכם,
והשבותי אתכם. כ"מ שנאמר ושב בקל (והוא יוצא) הוא תמיד השבת המדרגה, וה' שב את שבות איוב, והשיב בהפעיל הוא השבה למקום, וכן לקמן (ל' ג') :

פסוק טו
כי אמרתם. פסוק זה אין לו שייכות לא למעלה ולא למטה, ומלת בבלה תחת בבבל אינו כפי הדקדוק, שהה"א בסוף יבא רק במקום למ"ד שבתחלה, לא במקום ב', ולכן פרשתי שמלת בבלה נמשך למעלה, ולא תפלא על שהפסיק בסוף פסוק, שכן יבא הפסק לפני מאמר המוסגר כמ"ש בכ"מ :

פסוק כו
מהפכת וצינוק. מיני בית אסורים, או ענוים שיעשו להנאסרים :

פסוק כח
ארוכה. מענין אורך הזמן, או מענין רפואה, ר"ל הגלות רפואה לחולי הנפש וצריך לשמור זמן הרפואה הקצוב על ע' שנה :

פרק ל

פסוק ב
אל ספר. כמו בספר, וי"ל שרמז שדבר אל ספר, ר"ל לא לצורך שליחות עתה, רק בעבור שיכתוב בספר למשמרת לעת קץ :

פסוק ג
ושבתי את שבות. כבר כתבתי (כ"ט י"ד) ששב בקל (והוא פעל יוצא) מורה השבת המדרגה והמנוחה, והשיב בהפעיל מורה השבה למקום, ובמלת שבות ששרשו שבה פי' המפ' מענין שביה, אולם איך נפרש וה' שב את שבות איוב (איוב מ"ב י') כי אשיב את שבות הארץ (לקמן ל"ג י"א), ושבתי את שבות סדום (יחזקאל ט"ז נ"ג) ולדעתי משתתף עם שוב מנע"ו, שנחי העי"ן והלמ"ד יבואו זה תחת זה, וע"כ לא נמצא שם זה במשקל נחי העי"ן רק פעם אחד (בשוב ה' את שיבת ציון) כדי שלא יתחלף עם בשובה ונחת תושעון (ישעיהו ל':ט"ו), ופירושו מענין השבה בכ"מ :

פסוק ה
חרדה,
פחד. בארתי הבדלם (ישעיה י"ט ט"ז) :

פסוק ו
אם יולד זכר. המליצה תדמה בקיעת עיר מבצר והוצאת אנשיה להרג, כלידה, וכן אמר על בבל עצמה כיולדה יחילון (ישעיהו י"ג:ח'), צירים אחזוני כצירי יולדה (שם כ"א), ולקמן (מ"ט כ"ד, נ' מ"ג) :

פסוק ח
ולא יעבדו בו. היל"ל בך בנוכח, ויל"פ על הצואר הנזכר, לא יעבדו בהצואר והעול שעליו :

פסוק י
אל תירא יעקב ואל תחת ישראל, ישראל מדרגה גדולה מיעקב (ישעיה ט' ז') והחתת היא השפלת הרוח והנפש, וזה הבדלו מן יראה, היראה הוא הפך החזוק והגבורה, והחתת הפך אומץ הלב הפנימי כמ"ש (יהושע א') ובכ"מ, וע"כ מיחס החתת לישראל בעלי הרוח, והיראה ליעקב ההמון עם :
ושקט ושאנן. כבר בארתי (ישעיה ל"ב ט'), ששאנן הוא הפך של שאון המורה קול המולה גדולה ושאנן מורה שיושב לבדו לא ישמע קול נוגש ושקט היא המנוחה הפנימית, ומלת שאנן הוא פועל עבר ולכן בא בפת"ח והתואר בא בנו"ן קמוצה :

פסוק יא
למשפט. פתח הלמ"ד מורה לפי המשפט הידוע כפי עונך :

פסוק יב
שברך. מכתך. עי' למעלה (י"ד י"ז) :

פסוק יג
מזור רפואת תעלה. מזור משתתף עם זרה, על אבק סמנים שזורים על המכה, או מענין זור מנחי העי"ן, על מיעוך המכה להוציא הליחה, והרפואה היא פנימית עמ"ש (הושע ה' י"ג), ורפואת תעלה, יל"פ מענין תעלת הבריכה על השקוי של העצמות וליחות השרשי הנמשך כתעלת מים, שממנו רוטפש בשרו וישוב לימי עלומיו :

פסוק טו
רוב עונך עצמו חטאתיך. העון הוא המזיד ע"י עוות השכל, והחטא הוא השוגג או ע"י התאוה (ישעיה א' ד') והיה ראוי שייחס הריבוי אל החטאים והעצמה אל העונות, רק אמר רבותא, שגם העונות עם היותם עצומים הם גם רבים, והחטאים הגם שהם רבים תמיד, הם אצלך גם עצומים, כמו חייבי כריתות ומיתות ב"ד :

פסוק טז
שאסיך למשסה ובוזזיך. שאסיך שרשו שסה, ומשסה שרשו שסס, וגדרם הבוזז עקר מגמתו השלל, והשוסה והשוסם עקר מגמתו להשחית, הבוזז יקח את אשר יקח ואת המותר יניח, והשוסס יחריב את המותר, (ישעיה י"ז י"ד, מ"ב כ"ג) :

פסוק יז
כי אעלה ארוכה לך. ארוכה בא על רפואת השבר, שיתארך הבשר ויתחברו השברים, וכן כי עלתה ארוכה לחומת ירושלים (נחמיה ד' א'), לכן יפול בו לשון צמיחה, וארוכתך מהרה תצמח (ישעיה נ"ח ח') :
נדחה קראו לך ציון היא. סדר המלות, כי קראו לך ציון היא נדחה, ולפעמים ידרוש הרועה צאנו הנדח ממקומו, אבל היא דורש אין לה :

פסוק יח
הנני שב אהלי יעקב ומשכנותיו ארחם. האהל עראי והמשכן קבוע, וגם האהל מציין דירת העם, ועז"א הנני שב, ומשכנותיו מצייר מקומות המקודשים לשכינת השכינה, ועז"א ארחם, כי הם עדן במדרגתם וקדושתן אף שהם שוממים, רק צריכים רחמים, ונגד הנני שב אהלי יעקב אמר ונבנתה עיר על תלה, ונגד משכנותיו ארחם אמר וארמון על משפטו ישב, כי המשכן ישנו גם עתה ר"ל שכינת השכינה רק שחסר הארמון והבנין שנחרב :

פסוק יט
ימעטו,
יצערו. המעט הוא בכמות, והמצער הוא במדרגה :

פרק לא

פסוק ב
ישראל הוא נושא המאמר ישראל עם שרידי חרב מצא חן במדבר :

פסוק ג
נראה לי. נראה בנפעל בא אחריו תמיד מלת אל, וירא ה' אל אברם, ומורה שה' התראה אליו, אבל מלת לי מציין את הרואה שהוא ישיג את הדבר לא את העצם הנראה, כנגע נראה לי בבית, ולא יראה לך חמץ :

פסוק ד
תופיך, התוף היה עם המחול, בתפים ובמחולות (שמות ט"ו:כ') בתוף ומחול (תהלים ק"נ) :

פסוק ה
נטעו. פעל עבר :
וחללו, הוציאו לחולין, כמו אשר נטע כרם ולא חללו :

פסוק ו
נוצרים. כמו שומרים, רק הנוצר הוא יותר מן השומר :

פסוק ז
יעקב, **ישראל**. ישראל גדול מיעקב (ישעיה ט' ז') :

פסוק ח
בם. ר"ל בירכתי ארץ, שירכתי לשון רבים, ופעל הרה על הארץ, או על הכנסיה שהיא בלשון נקבה :

פסוק ט
אובילם אוליכם. המוביל נושא דבר שא"י ללכת ברגליו, והושאל על נשיאת האדם כאילו נשא על כנפי רוח, והמוליך הוא דבר שהולך ברגליו, שאח"כ ילכו ברגליהם ואני אוליכם :

פסוק יא
פדה וגאלו. הפדיה היא ההצלה מצד הרחמים והגאולה היא מצד הקורבה, שהגואל ימסור נפשו בעד קרובו וילחם בעדו, לא כן הפודה שיתן רק ממון פדיון נפשו, ועמ"ש (ישעיה ס"ס ל"ה) :

פסוק יג
אבלם לששון. ושמחתים מיגונם ההבדל בין ששון לשמחה. השמחה היא בלב, והששון הם הסימנים החיצונים שיעשו להראות השמחה כמו לבישת בגדי יו"ט ודומיהם, וכן האבל הם הסימנים החיצונים שיעשו להראות האבל, והיגון הוא בלב, וע"כ מגביל אבל נגד ששון, ושמחה נגד יגון, ועמ"ש (ישעיה ס"ס ל"ה) :

פסוק טו
על בניה. כבר בארתי באילת השחר (כלל קל"ח) ששם הבא כפול מורה שהשם הנשנה אינו השם הראשון, ור"ל על בניה בני יוסף :

פסוק טז
שכר לפעולתך. השכר הוא יותר מן הפעולה, שבהפעולה יביט ע"מ שפעל ועשה ובהשכר יביט על הריוח (כמ"ש בס' התו"ה קדושים סי' ל') :

פסוק יז
ויש תקוה לאחריתך. עי' למעלה (כ"ט י"א) :

פסוק יח
מתנודד. נד בראשו על עצמו (מן מנוד ראש בלאומים) וההתפעל מורה עשית הפעולה בעצמו :

פסוק יט
הודעי. מענין השחתה ויסורים, כמו ויודע בם את אנשי סכות וענינו שיתודע לו חטאו ע"י המכות :
ספקתי, בא על הספק, וספק מואב בקיאו (לקמן מ"ח), תחת רשעים ספקם (איוב ל"ד), ועל הכאת כף אל כף או אל ירך ולדעתי במקום שבא על הכאת כף הוא בדבר שיש לו ספק והוא מתמה על הדבר, ויספק את כפיו, לקוב אויבי קראתיך והנה ברכת ברך (במדבר כ"ד). ספקו עליך כפים הזאת העיר (איכה ב'), וכן פה ר"ל שאני מכה על ירך דרך ספק ותמיה ואיני מאמין בעונשי ה' :
בושתי וגם נכלמתי, הבושה מעצמו והכלימה ע"י אחרים, וחרפה גדולה מכלימה (כנ"ל ג' כ"ה) :

פסוק כ
בן, ילד. ילד הוא הקטן, ובן גדול :
דברי בו. כל דיבור שאחריו ב' הוא לגנאי, כמו כי דברנו בה' ובך, וידבר העם באלהים ובמשה :

פסוק כא
תמרורים. אילני תומר קטנים, והוכפל למ"ד הפעל
למסלה. הרמת הדרך באבנים, כמו סולו המסלה, ור"ל מסלה של דרך הלכת :

פסוק כב
תתחמקין. מסתתר מעין הרואה ובת השובבה קורא להארץ, וכן (לקמן מ"ט ד') קורא את ארץ בני עמון, בת השובבה :

פסוק כג
נוה צדק. מציין הצדק בעצם מופשט שוכן בנוה, ומ"ש וישבו בה, היינו בהנוה :

פסוק כד
ונסעו. פעל עבר :

פסוק כח
לנתוש ולנתוץ. התבאר למעלה (א' י') :

פסוק לב
החזיקי בידם. להקימם מנפילתם כמו ואין מחזיק בידה מכל בנים גדלה (ישעיה נ"א י"ח) :

בעלתי בם. עי' למעלה (ג' י"ד) :

פסוק לד
עונם חטאתם. עי' ישעיה (א' ד') :

פסוק לה
רוגע. מענין מרגוע מניחו מזעפו :

פרק לב

פסוק ב
המטרה. נטר ושמר נרדפים, והוא כמו במשמר בית אדוניו :

פסוק ה
יוליך את צדקיהו. הי"ל יוליך אותו, ור"ל לא יוליך את צדקיהו מלך יהודה רק את צדקיהו, כי יהיה כהדיוט :

עד פקדי אותו. יום המיתה, כמו ופקודת כל האדם יפקד עליהם :

פסוק ט
שקלים וכו'

. תרגם יונתן שבעה מנין ועשר סלעין דכסף :

פסוק י
ואחתום. את הספר בחותם :

פסוק יא
את החתום. ר"ל ספר המקנה החתום ועמו המצוה והחקים, או ר"ל וספר המצוה והחקים והיו שם ג' ספרים, וכן משמע בפסוק י"ד :

פסוק יב
הספר המקנה. כמו הארון הברית ועי' בפי' :

חנמאל דודי. היה בן דודו, וי"ל שבא למכור השדה מכח אביו שהוא היורש של אביו, ואחריו ירמיה מצד דודו, כמ"ש לך הירושה, קראו דודו, וכן אמר את לוט אחיו שעמד במקום אחיו :

פסוק יד
לקוח. מקור במקום ציווי :

פסוק יט
כדרכיו וכפרי מעלליו. הדרכים הם דרכי הנפש, ומעללים הם הפעולות היוצאות מהם, והם העושים פרי בפועל, ועי' למעלה (י"ח י"א) :

פסוק כג
ותקרא. כמו ותקרה בה"א, נדמה להם כאילו בא במקרה, כמ"ש וקראת אתכם הרעה באחרית הימים :

פסוק לא
על אפי. ר"ל לכלות בה אפי וחמתי, ולהגן על אפי, ומפ' להסירה על רעת ב"י :

פסוק לה
לא צויתים ולא עלתה על לבי. (עי' למעלה ז' ל"א, י"ט ה') :

פסוק לז
באפי ובחמתי ובקצף. התבאר למעלה (כ"א ח') :

פרק לג

פסוק ב
עושה יוצר אותה. בארתי (ישעיה מ"ח ז') שהיוצר הוא הצר צורת הדבר, והעושה גומר את הדבר, ור"ל עושה את הדבר, וההכנה היא על תכלית טוב, ועז"א ה' שמו, ר"ל שעשה זאת מצד שהוא ה' בעל הרחמים ומהוה את כל, לא להחריב ולהשחית :

פסוק ד
(ד-ה)

אל הסוללות. ר"ל ע"י הסוללות :

והחרב. הוא הכשיל שמפילים בו הבנינים, וכן ומגדלותיך יתוץ בחרבותם, ומ"ש באים להלחם מוסב על הסוללות והחרב הם באים עם הכשדים להלחם על ישראל :

פסוק ו
ארוכה ומרפא. ארוכה על השבר מבחוץ, ומרפא לחולי פנימית (כנ"ל ל' י"ז) :

עתרת. ענין ריצוי כמו ונעתר להם ורפאם (ישעיהו י״ט:כ״ב), השלום יתרצה להם :

פסוק ח
אשר חטאו,
ואשר פשעו. לענין הסליחה מוסיף שיסלח על הפשיעה והמרד, אבל הטהרה עקרו מן העון שעי"ז נטמאה הנפש ע"י עוות השכל שזה ההבדל בין עון ופשע :

פסוק ט
לשם לתהלה ולתפארת. התבאר סימן י"ג :
ופחדו ורגזו. הרוגז הוא החיל ותנועת הגוף ויהיה ע"י חרדה או קנאה או התעוררות יתר כחות הנפש :

פסוק י
חרב,
הנשמות. התבאר (ישעיה מ"ט י"ט) :

פסוק טו
צמח צדקה. התבאר למעלה (כ"ג ה' ו') :

פסוק כ
את בריתי היום. את בריתי ברית היום :

פסוק כב
אשר לא יספר. כמו כאשר, וכן אשר ראיתם את מצרים היום :
משרתי אתי. כמו מי המרים, מלאכי רעים :

פרק לד

פסוק ט
לבלתי. שעורו לבלתי עבד איש ביהודי אחיהו ומ"ש עבד בם ביהודי, כפול הכינוי עם הפעול, כמו ולאחותו הבתולה לה יטמא, ויל"פ לבלתי עבד בם בהנשלחים לחירות, ולבלתי עבד ביהודי אחיהו מכאן ולהבא :

פסוק י
וישמעו,
וישמעו. כפול, עי' בפי' :

פסוק יד
ולא שמעו ואף לא הטו את אזנם לשמוע, עי' בפי' :

פרק לה

פסוק ה

גביעים,

וכוסות, כ"א היה לו תבנית אחרת, וכפי הנראה היו הגביעים גדולים ומהם שופכים להכוסות לשתות מהם ע"כ אמר גביעים מלאים יין :

פסוק ח

(ח-י)

ונשמע,

ונשמע, כפל, ובארתיו בפי' :

פסוק טו

ולא הטיתם אזנכם ולא שמעתם. בכ"מ אומר ולא שמעו ולא הטו אזנם (למעלה ז' כ"ו כ"ח, י"א ח', י"ז כ"ג, כ"ה ד', ל"ד י"ד, לקמן מ"ד ה'), ובמאמר מחייב אמר בהפך הט אזנך ושמע (מ"ב י"ט ט"ז, תהלות י"ז ו', משלי כ"ב י"ז), כי הטיית אוזן פחות מן השמיעה ופה לבדו הקדים הטיית האוזן, וצל"פ לא הטיתם אזנכם לדברי הנביאים ולא שמעתם אלי דוקא היינו לדברי התורה שנתתי לפניכם :

פסוק יז

דברתי. **ואקרא**. עי' למעלה (ז' י"ג) :

פרק לו

פסוק כב

ואת האח. הלשון ותרעינה באחו, מיבשים האחו ומבעיר בם את האש בעצים, ופי' ואת האח שעם האח מבעירים, וע"י האש מבוערת, וחז"ל פי' עצים שנדלקים באחונא :

פסוק כג

דלתות. י"מ דפים, וחז"ל פי' פסוקים, מפני שיש פתח והפסק בין פסוק לפסוק, והפסוק עצמו הוא הדלת הסוגר הפתחים :

פרק לז

פסוק יב

לחלק. כמו להחליק, להחליק א"ע, ופי' ויצא בתוך העם :

פסוק יג
ויתפש את ירמיהו. ובפסוק י"ד ויתפוש בירמיה, תפש שאחריו את משתתף עם לכידה שתופש את הבורח ושאחריו ב' משתתף עם אחיזה, כמו כי יתפוש איש באחיו :
אל הכשדים אתה נופל. כמו את היהודים אשר נפלו אל הכשדים (לקמן ל"ח י"ט) :

פרק לח

פסוק ב
וחיה וחי. כפל מיותר, ועי' בפי' :

פסוק ד
כי על כן. מלת על כן זרה ועי' בפי' :

פסוק ה
כי אין המלך יוכל, מלת אין לא תבא על פעל עבר ועתיד, וע"כ שמלת אין נקשרה עם המלך, אם יוכל אתכם דבר, ר"ל אם יעשה דבר שלא כרצונכם לנצח אתכם, אז הוא איננו המלך, כי תמרדו בו :

פסוק ו
אל הבור מלכיהו. כמו העם המלחמה, ופירושו הבור בור מלכיהו :

פסוק ז
עבד מלך. כך שמו והיה כושי בעורו או שדר בכוש והיה סריס :

פסוק ט
וימת מפני הרעב. הלא ימות מפני הבור והטיט לא ברעב, לכן פירשתי שר"ל בל"ז כבר היה מת מפני הרעב, עי' בפי' :

פסוק יא
בלוי סחבות. בגדים בלוים הנגררים בארץ :
ובלוי מלחים. בלויי בגדים שהם נשחתים, כמו שמים כעשן נמלחו (ישעיה ל"א) :

פסוק יב
אצילות. בתי השחי :

פסוק כב
בבוץ. רקק עב, כמו היגאה גומא בלא בצה :

פרק מא

פסוק ג
היו אתו את גדליהו. כמו ותראהו את הילד, ועי' בפי' :

פרק מג

פסוק ט
במלט במלבן. הוא החומר העב שעושין ממנו הלבנים :

פסוק י
שפרירו. אהלו היפה, מן אמרי שפר, והוכפל למ"ד הפעל כמו סגריר :

פסוק יב
ועטה. שיהיה כל שללה בידו, כמעטה לבושו שהוא ברשותו :

פרק מד

פסוק ט
נשיו. נשי כל מלך ומלך :

פסוק יט
מלכת השמים. עי' (למעלה ז' י"ח) :

כונים. עי' למעלה שם :

להעציבה מענין עצבים :

פסוק כא
אותם זכר ה'

ותעלה על לבו. העלאה על לב קטנה מן הזכירה כמ"ש (ישעיה סס"ה י"ז) ולא תזכרנה ולא תעלינה על לב, רק פה כל פעל י"ל נשוא אחר, שלכן אמר ותעלה בלשון נקבה, שקאי על הנקמה, את המעשים זכר ועי"כ עלתה על לבו ציור הנקמה והעונש, וכן לקמן נ"א זכרו ה' וירושלים תעלה על לבבכם, ר"ל להתעסק בבנינה, שמעלה על לב לעשות דבר :

פסוק כג
קראת. מענין מקרה, וגדר המקרה שבא בלא סבה ובלא כונת מכוון, ועי' בפי' :

פרק מו

פסוק ג
מגן וצנה. מגן מפני קשת, וצנה מפני חרב וחנית ומקיף מג' רוחות :

פסוק ד
עלו אתם הפרשים רוכבי הסוסים :

פסוק ו
ינוס ימלט. ההמלטה היא ההצלה גם במקומו ע"י גבורתו :

פסוק ז
כיאור יעלה כנהרות יתגעשו מימיו. יש הבדל בין נהר, נחל, יאור, שהיאור הוא המתמלא ממי גשמים ומכסה את כל הארץ כמו יאור הנילוס שעליו נאמר שם יאור לרוב (וכמ"ש בישעיה י"ט), והנהר והנחל אין יוצאים מגדותיהם, רק הנהר מושך בכח ושוטף כל אשר בדרכו ועז"א כיאור יעלה כנהרות יתגעשו :

פסוק יא
תעלה. המוח שבעצמות ולחות הטבעי :

פסוק טז
חרב היונה. ידוע שמלכי אשור ובבל היה להם צורת יונה על דגלם, והיו מיחסים נצחון המלחמה אל היונה :

פסוק כ
יפה פיה. הוכפל העי"ן והלמ"ד ר"ל יפה מאד, והיא כמלה אחת, ורמז ג"כ כי נודע בספורי ימות עולם כי בהשור שבחרו לאלהות היה להם סימן מיוחד בפיו, לכן אמר שפיו יפה :

קרץ. מענין חתיכה וכריתה כמו מחומר קורצתי (איוב ל"ג ו') ויל"פ מענין רמז כמו קורץ בעיניו, כי המצרים היו מנחשים ע"י תהלוכות השור על עניניהם, והיה להם רמז בהשור, שבא בא מצפון שהיו מניחים אותו ללכת ובא בכל פעם מצפון, והיה להם בזה קריצה ורמיזה שהאויב מצפון יבא עליהם :

פסוק כא
כעגלי מרבק. מפוטמים, כמו ועגלים מתוך מרבק (עמוס ו' ד') :

בא יום אידם עת פקודתם. יום אידם הוא יום המוגבל מאת המערכה והטבע כמה יארך ימי הצלחתו ומתי ישבר, ועת הפקודה הוא המוגבל מאת ההשגחה על פקודת העון, אמר שבאו שניהם עד קצם, (וכן לקמן מ"ט ח', נ' כ"ז ל"א) :

פסוק כג
כרתו. הוא פעל עבר :

פסוק כז
אל תירא וכו'
. פסוק זה כפול למעלה (ל' י') ושם התבאר :

פרק מז

פסוק ג
שעטת. הכאת הסוס ברגליו בכח על הארץ :
מרעש לרכבו המון גלגליו. המ"ם נמשך לשתים :

פסוק ה
נדמתה. נכרתה ונמשך לשתים (נדמה) שארית עמקם :

פרק מח

פסוק ד
צעיריה. אנשי עיר צוער :

פסוק ה
בבכי יעלה בכי. בכי השני הוא שם המופשט של הבכי, הבכי יעלה בבכי, ר"ל יוסיף בכי :
צרי. כמו שרי בישישכר, צרים או צרות :

פסוק ו
כערוער. פירשתי עיר ערוער, ומובנו תאומים ג"כ עם כערער בערבה :

פסוק ז
במעשיך. כמו ומעשהו בכרמל (ש"א כ"ה) :

פסוק ח
ואבד העמק ונשמד המישר. העמק יצוייר שיאבד לגמרי אם יתמלא בעפר לא כן המישור לא יאבד רק ישמד שיהיה ארץ מלחה, כי גדר השמד בטול צורת הדבר ואיכותיו, כמ"ש ישעיה (י' ז') :

פסוק ט
ציץ. מענין ויצץ ציץ, וכן נצא הוא מקור מגזרה זו, שתציץ ע"י שתצא, וגם פעל יציץ משתתף עם פעל יצא שהציץ יוצא מן הענף :

פסוק יא
שאנן ושקט. שאנן שלילת מטריד מחוץ ושוקט בפנים (כנ"ל ל"א י') :
נמר. שרשו מרר ומשתתף עם תמורה שנע"ו והכפולים מתאחדים ויבא זה תמורת זה :

פסוק יב
צעים. גדר מלה זו פירשתי בישעיה (סי' נ"א י"ד) :
ינפצו. כמו ונפוץ הכדים, שבירה :

פסוק יד
גבורים ואנשי חיל. גבור בטבע, ואיש שחיל ע"י לימוד (ישעיהו ג׳:ב׳) :

פסוק טו
ועריה עלה. העם אשר בעיר, ופי' עלה לטבח :

פסוק טז
קרוב,
מהר. קרוב במקום או בזמן, והוא הפך מן הרחוק, והממהר הפך מן המתמהמה :

פסוק יז
מקל,
מטה. עי' למעלה (א' י"א) :

פסוק יט
נס ונמלטה. הזכר ינוס לרוב והנקבה תמלט לרוב במקום המלחמה כי אשה כלי זיינה עליה :

פסוק כ
הוביש כי חתה. חתה הוא השבר, ועי"ז הוביש :

פסוק כו

וספק. מענין שיסופק בדבר, וי"ל ריעים רבים, פן יסיתך בספק (איוב ל"ו:י"ח), ביניינו יספוק (שם ל"ד) :

פסוק כז

דבריך בו. דיבור שאחריו ב' הוא לגנאי בכ"מ :

תתנודד. תנוע מחמת שחוק :

פסוק כח

פי פחת. היא חפירה עמוקה :

פסוק כט

גאון מואב גאה מאד גבהו וגאונו וגאותו ורום לבו. הגאון והגאוה אינם נרדפים, שהגאוה מדומה שיתגאה בלבבו, והגאון הוא אמתי שיש לו מעלה שע"י יגאה מאחיו, וגובה וגאון אחד מוליד את השני, שע"י הגובה שהוא גבוה מאחיו יצויין בגאון, וכן הרום לבב הוא תולדות הגאוה שע"י שיתגאה בלבבו ירום לבו ויפרץ מאד :

פסוק ל

ולא כן [

עשו] [

אני ידעתי]

בדיו. המלות נמשכות לשתים :

ובדיו. מחשבותיו :

פסוק לא

יהגה. מענין הוצאה, כמו הגו סגים מכסף (ועי' ישעיה ט"ו) :

פסוק לב

הגפן שבמה. כמו הארון הברית והארץ כנען, וחסר הנסמך הגפן גפן שבמה :

פסוק לג

שמחה וגיל. עי' ישעיה שם :

פסוק לד

עגלת שלישיה. מעגל הגבורים כמ"ש בישעיה י"ד ע"ש כל הענין :

פסוק לז

גדודות. שם האחד ממנו גְדוּדָה במשקל מלוכה :

פסוק מ
ידאה. מורה על העיפה ברוב מהירות וזה ההבדל בין ידאה ובין יעוף:

פסוק מא
נלכדה הקריות. יחיד על רבים, ר"ל כל עיר מהקריות וכל מצודה מהמצדות נתפשה:

פסוק מד
אליה אל מואב. כמו אליה לירושלים למעלה (ג' י"ז) ור"ל שיהיה ההבאה מיוחדת אליה ביחוד:

פסוק מה
עמדו מכח. יל"פ כמו ותעמוד מלדת שנפסק כחם:

פרק מט

פסוק ה
ונדחתם לנודד. הנדח הוא ממקומו, והוא מקובץ לפעמים, עמ"ש (ישעיה י"א), אבל הנודדים ממקום למקום יתפזרו וקשה שיתקבצו:

פסוק ז
אבדה עצה מבנים. בנים פעל הקל מענין בינה, שלפעמים יתיעץ בכח תבונתו, ולפעמים עפ"י החכמה שקבל מאחרים ידע להזהר, והם אין יכולים להשתמש בכח תבונתם להוציא עצה מדעתם, וגם נסרחה חכמתם שהיה להם מכבר:

פסוק י
חשפתי,
גליתי. פעל חשף הונח על שמסיר דבר הדבוק על דבר כמו קליפה של עץ, מחשוף הלבן אשר על המקלות, ומשם הושאל לכל המכוסה בתמידות כמו חשופי שת, חשופי שובל, ופה על שהסיר המבצרים והגילוי כולל כל דבר, גולה סוד, גילוי המסתר:

פסוק יג
לשמה לחרפה לחורב ולקללה. החורב הוא במקום הבנינים, והשממה יפול על כל הארץ, ומוסיף שכ"מ שהיה מיושב יותר יגדל מפלתו, עד שבמקום שהיו שם ערים יהיו חרבים, ותחול בהם קללה שהיא יותר מחרפה:

פסוק טז
תפלצתך. כמו אשר עשתה מפלצת לאשרה, דמות בתבנית אדם, שנתנו לו כבוד אלהות:

פסוק יח
לא ישב איש ולא יגור בן אדם. התבאר למעלה (ב' ו') :

פסוק יט
ארגיעה. כמו ועד ארגיעה לשון שקר (משלי י"ב:י"ט) :
יועידנו. הקובע מועד ומיעד לבע"ד לבא לפני השופטים :

פסוק כ
עצת. ומחשבותיו. התבאר (ישעיה י"ד כ"ד) :
יסחבום. למי לצעירי הצאן כמו ותראהו את הילד :

פסוק כג
בים דאגה. יצייר הדאגה כים סוער, ואותם יצייר כדבר רך הנמצא במים :

פסוק כד
רטט. משתתף עם ירט הדרך לנגדי, העיכוב מלכת בדרך ורטט. היא חלישת פרקי הרגלים :

פסוק כה
עזבה. מענין חיזוק החומה כמו ויעזבו ירושלים עד החומה (נחמיה ג' ח'), וכן כעזובת החורש והאמיר (ישעיה י"ז), ומשתתף עם עזב תעזב מענין עזר וחיזוק :
עיר תהלת קרית משושי. עיר כולל גם הפרזי וקריה ע"ש קירוי החומה (ישעיה כ"ב ב'), ר"ל מהוללת מצד שהיא עיר רבת עם, והיא משושי ע"י שהיא בצרון וחומה נשגבה :

פסוק לא
גוי שליו יושב לבטח. השלוה היא הפנימית שזה גדרו בכ"מ, ור"ל לא נמצא מרד וחילוק בין העם, ויושב לבטח שאינו מתירא מאויב חיצוני :

פסוק לב
גמליהם לבז והמון מקניהם לשלל. השלל הוא הנשאר הפקר אחרי המלחמה, והבז הוא מה שאנשי החיל בוזזים איש לו (ישעיה ח' א'), הגמלים יבוזו האויבים מן הרוכבים עליהם ורוצים לברוח, ויתר המון המקנה ישארו שלל והפקר בכלל :
קצוצי פאה. בארתי למעלה (ט' כ"ה) :

פסוק לג
לא ישב איש וכו' התבאר למעלה (ב' ו') :

פרק נ

פסוק ב

הגידו והשמיעו. השמיעו היא ההכרזה (כנ"ל ד' ה') :

הוביש בל חת מרודך. אליל בל היה אליל הכבוד ועשו לו עצבים אמר הוביש, אליל מרודך היה אליל הגבורה ועשו לו גלולים אמר חת שהוא הפך אומץ לב :

פסוק ד

בימים ההמה ובעת ההיא. בעת מציין חלות הדבר בנקודה מיוחדת מן הזמן ובימים מציין המשך הדבר, ופה ר"ל שזה יהיה כל ימי משך הימים ויתחיל בעת ההיא, וכן פירושו תמיד :

פסוק ה

ציון ישאלו דרך. כמו ישאלו דרך ציון ויל"פ שיאמר על צד המליצה את ציון ישאלו שתגיד להם הדרך, כי יכינו פני הליכתם אל ציון, וכאילו שואלים את העיר שתגיד להם את דרכם, והיא משיבה בואו ונלוו אל ה' :

ונלוו. ציווי ע"ד העבר מבנין נפעל :

פסוק ו

הרים. הרים שובבו אותם, ללכת שובב :

פסוק ח

נדו. הנד הוא ממקום למקום, והיוצא הוא לגמרי, ר"ל ואח"כ צאו מכלל הארץ :

פסוק יא

תשמחו תעלזו, השמחה היא בלב, והעלז מרקד מרוב השמחה,

שוסי נחלתי. הנחלה אצל ה' קשור בו ציור הקדושה

תפושו. ריבוי הבשר -

כעגלה דשא. שדה בתבואה כמ"ש אפרים עגלה מלומדת אוהבת לדוש כי אז תאכל בתבואות, וי"מ מענין דשא הרועה בנאות דשא, וי"ס כתוב בא' ויש בה' :

פסוק יב

בושה אמכם חפרה יולדתכם. חפר הוא יותר מן בושה שחופר פנים בטמון, ואם כולל גם האומנת, ויולדת היא רק האם שילדה, ובושתה גדולה יותר :

מדבר ציה וערבה. עי' הבדלם (ישעיה ל"ה א') :

פסוק יד
ידו. המשליך ביד, וכן לידות את קרנות הגוים :

פסוק טו
אשיותיה. יסודות כמו בלשון ארמי ואושיא יחיטו (עזרא ד') :

פסוק כ
עון,
חטאת. הבדלם מבואר בכ"מ עוון גדול מחטאת, שהוא עוות המחשבה :

פסוק כא
מרתים. מענין מרי, וצייר המרי כעצם מופשט עולה על הארץ :
יושבי פקוד. מענין פקודת עון :
חרוב. מענין חרב :

פסוק כד
יקשתי. נתתי לפניך מוקש :

פסוק כו
מקץ. בסוף המעשה :
מאבוסיה. האבוס הוא מקום שעומדת הבהמה לאכול ולהתפטם, ומאבוס הם האוצרות ששם נמצאו התבואות המוכנים לתתם אל האבוס :
סלוה. מענין הרמה כמו וישפכו סוללה :
וערמים. גלים של תבואה כמו בטנך ערמת חטים :

פסוק כז
חרבו. הרגו בחרב :

פסוק כח
נסים ופלטים. הפליט כבר היה תחת החרב :

פסוק כט
רבים. מענין רובה קשת :
כפעלה,
כאשר עשתה. הפעל, הוא העסק והמעשה, הוא העשיה והגמר, עי' מ"ש (ישעיה ה' מ"ב), ועל העסק שלא עשה עדיין לא יצדק עשו רק שלמו :
ה'

קדוש ישראל. כ"מ שאמר ה', ידבר עליו מצד בורא העולם בכלל ואלהי ישראל, הוא הקשר שי"ל עם ישראל (כמ"ש ישעיה א' ד' ובכ"מ). וקדוש ישראל, יציין מצד קדושת ישראל שיתקדשו על כי קדוש ה' :

פסוק לא
יומך עת פקדתיך. התבאר למעלה (מ"ו כ"א) :

פסוק לד
הרגיע, הרגיז. מקור, להרגיע, ובא בצורת העבר, וכן גנון והציל פסוח והמליט רד"ק :

פסוק לו
הבדים. הקוסמים או חוזי כוכבים :

פסוק לז
הערב. הסוחרים עורבי מערבה :

פסוק לט
לא תשב לנצח ולא תשכון עד דור ודור. התבאר (ישעיה י"ד) :

פסוק מ
לא ישב שם איש,
בן אדם. התבאר למעלה (ב' ח') :

פסוק מא
(מא-מג) פסוקים אלה באו והתבארו למעלה (ו', כ"ב כ"ג כ"ד) :

פסוק מד
(מד-מו) פסוקים אלה באו והתבארו למעלה (מ"ט, י"ט כ' כ"א) :

פרק נא

פסוק ב
וזרוה. מענין זר זהב סביב, והוא עם זרים לשון נופל על הלשון :

פסוק ג
אל. ויש נוסחאות שכתוב אַל ולא ??? :

פסוק ד
בחוצותיה. מקומות שאחורי הבתים (כנ"ל ה' - א') :

פסוק ט
השמים,
שחקים. שחקים גבוהים משמים, ומציינים מה שלמעלה מן המערכה כמ"ש בפי' (ישעיה מ"ח ח') :

פסוק יא
הברו. מענין אבר כיונה, ומשפטו הַאֲבֵרוּ, אתם החצים שאו אבר ומלאו את השלטים, ושם שלטים לדעתי מין מגן וצנה שהיה בו ג"כ מקומות להניח בו החצים, וזה המבדיל בין שלטים ובין מגנים, כי בהשלטים היה עשוי גם אשפת החצים :

פסוק יב
המשמר,
שומרים. המשמר מקום קבוע המיוחד ששם יעמדו למשמר תמיד, ושומרים יחידים ההולכים סביב לשמור, והאורבים יארבו בשדה או במסתר :

פסוק יג
שוכנת. כמו יושבת בלבנון למעלה כ"ב עמש"ש :
אמת בצעך. אמה מענין מדה ובצע גזלה ועושק :

פסוק יד
כי אם. לשון שבועה :

פסוק כט
קמה,
מחשבות. יחיד על רבים, ויל"פ שר"ל ותרעש הארץ כולה כי הארץ קמה על בבל להלחם אתה :
ותחל. כי יחשבו שלא יוכלו לה, משיב שזה מחשבות ה' כדי לשום את ארץ בבל לשמה :

פסוק ל
הציתו. חסר הפועל, ויל"פ גבורי בבל עצמם הציתו המשכנות שלא ימצא האויב מעון ומחסה :

פסוק לג
הדריכה. הפעיל עבר, בעת הדריכה אלומות ותבואות העמים היתה מלאה דגן כגורן :

פסוק לד
הציגני כלי ריק. יל"פ שאמר במליצה אחר שאכל את אשר בכלי בלע את הכלי עצמה כתנין הגדול הבולע עם הכלי, ומפרש בל תאמר שהיה נמצא אוכל על הכלי, כי כבר

מלא כרשו מעדני, וגם הדיח שכבר רחץ והדיח את הכלי מהמאכל הנדבק עליו, ובכ"ז בלע את הכלי, והיא מליצה שאחר ששלל את הכל הגלם ולקח את ארצם :

פסוק לה

חמסי. בממון :

ושארי. שאכלו הבשר, והיו להנאתם, אבל יושבי כשדים שפכו דם לנקמה, נגד הא' אמר הנני רב את ריבך, ונגד הב' אמר ונקמתי :

פסוק לח

ככפירים,

כגורי אריות. הגור קטן מן הכפיר, ושאגת הכפירים הוא לטרף, ר"ל הגם שנערו כגורי אריות, שבלשאצר היה גור אריה וקטן, ישאג לטרף ככפיר, ורצה לנצח מדי ופרס, לכן בחומם אשית וכו' :

פסוק מג

איש,

בן אדם. התבאר למעלה (ב' ח') :

פסוק נ

זכרו,

תעלה על לבבכם, עי' למעלה (מ"ד כ"א) :

פסוק נא

בושנו,

חרפה,

כלימה. הבדלם מבואר (ישעיה א' למעלה ג' כ"ה) :

פסוק נו

עליה על בבל. וכן למעלה (מ"ח מ"ד) אליה אל מואב עמש"ש :

חתתה. פעל יוצא, בבל חתתה קשתות גבוריה, ר"ל בעוניה נשברו קשתותם :

פסוק נח

ערער. מענין ערו ערו עד היסוד בה :

ויגעו עמים ולאמים. כפול בחבקוק (ב' י"ג) ושם פירשתי :

פסוק נט

שר מנוחה. תרגם יונתן שר תקרובתא כמו מנחה, וי"מ שהיה ריע המלך בעת מנוחתו :